Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 15 (10307) | 1977 чылдың январь 19, среда | 1925 чылда үндезилеттингеН | Өртээ 2 көп.

Бистиң чуртувуста

● **ОРЕЛ.** Областың колхозтарының болгаш совхозтарының шөлдеринче хар ызырындырар он-оя агрегаттар үнген. Хар ызырындыышкының хамыктың мурнунда күзүн чажыс тарыыр шөлдерде, свекла өстүрер черлерде чорудуп турар. Хар чалдары түгле шыкты мөөңнеп алырынга әвес, харын чазын агар сугну доктаадып алырынга база арганы бээр.

● **ВЛАДИВОСТОК.** Ыраккы-чөөп-чүкчүлериң чер ажылдакчылары сөөлгү хүннерге чедир миллион тонна органиктиг чемнитчидилгелерни шөлдерже үндүрүп төккен. Часкы хову ажылдарының үезинде ногаалар, картофель, тараа, соя болгаш кукуруза шөлдеринче база ынча хире органиктиг чемнитчидилгелерни киирери көрдүнген. Приморьениң ажыл-агыйларының арызында «Шөл бүрүзүнге—Шынарның демдээ» деп лозун-биле чарыш делгеренгей калбарган. Оларда үнүштүн механизастаттынган 200 хире отрядтары киржип турар.

(СЭТА).

УЛУГ ОРУС ЧОГААЛЧЫНЫҢ ТӨРӨЭН ЧЕРИНГЕ

ТУЛА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев улуг орус чогаалчы Л. Н. Толстойнуң төрөэн чуртунга — «Ясная Поляна»га барып чораан. Ында музейни 1921 чылда В. И. Ленинниң эгелекчи саналы-биле тургускан турган.

Музейниң директору С. Г. Бунин чогаалчының чурттан база ажылдап турган бажыкын, музейниң делгиирлерин эш Л. И. Брежневке коргускен.

Леонид Ильич Брежнев Л. Н. Толстойнуң хөөрүнге чораан болгаш ацаа чечектер салган.

Бажың-музейге келген хүндүлүг кижилериң демдеглел кылыр дептеринге Л. И. Брежнев мындыг бижилгени кылган:

«Ясная Поляна»га баарга кижиниң сагыш-сеткили хайтыгып кээр—ацаа эң улуг орус чогаалчы, делегей культуразының гешийи чурттап база чогаадып турган, оон чогаалдары чаа-чаа салгалдарга мергеН угаанныг чоруктун үнер дөзу болуп артып турар. Орус улустун характери Лев Толстойнуң чогаалдарында долузу-биле болгаш калбаа-биле илереттинген. Төөгүге улусчу күштериң шиитпирлиг ролюнүң дугайында, кижи-биле төрөэн черинин аразында үзүлбес харылзаа дугайында бодал ол чогаалдарда сиинаккен.

«Дайынның болгаш тайбынның» маадырларындан совет кижилерни бүдүн чартык үүс чыл ангылап турар. Ынчалзажок оларны патриотизмиң болгаш маадырлыг чоруктуң бедик медерели, шынның болгаш чөптүг чоруктуң ол-ла ёзузу, Төрөэн чуртунуң алдары болгаш хамаарышпас чоруу дээш амы-тынын бээринге белени чоокшулаштырыы турар.

«Ясная Поляна» музей маалыг эки байдалда туруп турар-дыр. Оон хөй чүүлүг көрүп база билип ап болурдур. Музейниң ажылдакчыларының коллективинге четтирдим». (СЭТА).

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Январының 17-де ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралы болган, ацаа 1976 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планын база ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин күүсеткениниң түңнелдерин чугаалажып көргеН.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның октябрь (1976 ч). Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айытган үүлдерин болгаш түңнелдерни амыдыралга боттандырарының талазы-биле ап чоруткан хемчеглериН, социалистиг чарышты калбартканының түңнелинде, эрткен чылын чурттуң экономиказын хөгжүдеринге болгаш чоннуң чаагай амыдыралын бедидеринге чаа чедиишкиннер чедип алдынган.

1976 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планын үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң ниити хемчээлиниң талазы-биле, үлетпүр продукциязының хевирлериниң хөй пуруузун белеткээриниң болгаш чорудуп бээриниң талазы-биле, тарааны, чиг хөвеңни садын алырының талазы-биле, үүрмектеп садар бараан саарылгазының болгаш өскедаа хөй көргүзүүлериниң талазы-биле ажыр күүсеткен.

Хереглелге болгаш чыылдага ажыглап турар национал орулга 1976 чылда 1975 чыл-биле деңнээрге, 5 хуу улгаткан.

1976 чылда үлетпүр бүдүрүлгезиниң немелде өзүлдези чыл планында көрдүнген 4,3 хуута удур 4,8 хуу болган. Үлетпүр продукциязын сайгарарының талазы-биле планны ССРЭ-ниң бүгү-ле министерстволары болгаш эвилелдешкен республикалар күүсеткен. Пландан ажыр 6,2 миллиард рубльдин продукциязын сайгарган. Кылыгларның хөй-хөй дешилгелиг хевирлерин бүдүрүп үндүрериН шиитпирлеп алган. Үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1975 чылга деңнээрге, 3,3 хуу өскен.

Тараа бүдүрүлгезинге улуг тиилелге чедип алдынган. 1976 чылда чуртка 224 миллион тонна тарааны ажаан алган, күрүнениң тараа белеткелиниң хемчээли 92 миллион тонна болган. Рекордчу 1973 чылдың деннелин ажыр эрткен. Хөвеңниң болгаш өске-даа элээн хөй культураларның чаагай дүжүдүн өстүргеН.

Чоннуң амыдыралының деннелин улам ыңай бедидер талазы-биле хемчеглериН 1976 чылда чедиишкиннер боттандырган. Чоннуң кижи санынга онаштыр херек кырында боттуг орулгалар 3,7 хуу өскен. Хереглелдің ниитилел фондулары 5 хуу улгаткан. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларының айда ортумак ажыл төлевири чыл дургузунда 3,6 хуу, колхозчуларның күш-ажылының төлевири — 6 хуу бедээн, үүрмектеп садар бараан саарылгазы 4,6 хуу улгаткан. Акшаландырылганың бүгү-ле үнер дөстериниң күсели-биле ниити шолу 108,5 миллион дөрбелчин метр чурттала бажыңнарын ажыглалга киргеН, а ол ышкаш 1340 мун олуттуг ниити билиг школаларын, школа назы четпээн уругларның 460 мун олуттуг албан черлерин, 54 муң орунгуг эмнелгелерин, әлчегде 119 муң кижини хүлээп алыр поликлиникаларны болгаш социал-культураның база амыдырал хереглелиниң өске-даа объектилерин тудуп турган.

Оон-биле чергелештир, 1976 чылдың улус ажыл-агый планын күүседиринде четпестерни хуралга база-ла демдеглээн. Үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң, демиР-орук транспортунуң, чүүк эргилдезиниң, капитал тудугунуң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң, орулга алырының болгаш өске-даа көргүзүүлериниң талазы-биле хөй онаалдаларны күүседирин ССРЭ-ниң чамдык министерстволары болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери хандырбаан.

Бодунуң эргезинде турар бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның 1976 чылда ажыл-агыйжы ажыл-чорудулгазының түңнелдерин ыяк анализтеп көөрүн, улус ажыл-агыйының тус-тус адырларын хөгжүдеринде четпестерни чайладырының, күрүне база бүдүрүлге сагылга-чурумун быжыглаарының, камналганың чурумун шынгыы сагыырының талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылыры база боттандырарын, Совет эрге-чагырганың юбилейниң чылы — 1977 чылда болгаш онгу беш чылдың дараазында чылдарында кичээнгейни ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын база ажылдың шынарын бүгү хемчег-биле бедидеринге мөөңнээрин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң министрлеринге, ведомстволарының удуртукчуларына болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге хүлээткен.

Хуралга онза кичээнгейни 1977 чылдың часкы хову ажылдарына чогуур үезинде белеткениринің болгаш мал кыштаглаашкының чедиишкиниг эрттиреринің эргежок чугулазынче угландырган.

Кодээ ажыл-агый техниказының сөптелгезин дүргедиринің, кывар чүүлдү, минералдыг чемнитчидилгелерни, тракторларны, кодээ ажыл-агый машиналарының болгаш автомобильдериниң артык кезектерин ажыл-агыйларга бан удур чедиринің эргежок чугула хемчеглерни алырын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге болгаш ССРЭ-ниң хамаарышкан министерстволарынга, ведомстволарынга сүмелээн.

Чоннуң өзүн турар хереглелдерни улам-на долузу-биле хандырар сорулга-биле чоннуң хереглел бараанларын бүдүрериН улам ыңай калбартырының болгаш оларның шынарын бедидиринің эргежок чугулазын хүлээп алган шиитпирде онзалап демдеглээн.

Онгу беш чылдың онаалдаларын, а ол ышкаш бүдүрүлгелер база организациялар коллективтериниН алган уткуштур планнарын болгаш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни чедиишкиниг күүседири дээш социалистиг чарышты калбартырының айтырыгларына ССРЭ-ниң министерстволары, ведомстволары болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери доктаамал кичээнгей салыр ужурлуг.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниН Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш А. Н. Косыгин хуралга үүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары эш А. П. Кириленко ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралының ажылынга киришкен.

(СЭТА).

МАШИНА ТУДУУНУҢ ЗАВОДУНГА Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ЧОРААНЫ

Январь 17-де хүннүң ийги чартыында Л. И. Брежнев Туланың машина тудуунуң эң улуг заводунга чораан.

Бүдүрүлгениң директору, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Е. Н. Сабинин Леонид Ильич Брежневти бүдүрүлге-биле болгаш заводтуң үндүрүп турар продукциязының эң дээре хевирлери-биле таныштырган.

Эш Л. И. Брежнев механикти-г пехке чораан. Анаа ону ажылчыннар улуг оорушкү-биле уткаанныр. Оларның-биле беседа үезинде Л. И. Брежнев бүдүрүлге чорудулгазын организастаанын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн өзүлдезинин болгаш продукциязының шынарын бедидериниН аргаларын, ажылды комплекстиг механизастаарының болгаш автоматчыдарының темпилерин, амыдыралдың болгаш дыштанылганың байдалдарын сонуурган көргеН.

Продукцияның шынарын бедидери дээш демиселди ажылчыннарның канчаар чорудуп турарының дугайын токарь С. И. Лялин Л. И. Брежневке чугаалап берген. Амгы үеде завод он бир үүлдерни күрүнениң Шынар демдектиг кылдыр бүдүрүп үндүрүп турар, а беш чылдың иштинде дээди шынарлыг үүлдер барык 10 хуута өзер. Бүдүрүлгеде «Туланы—черле тергиин шынарлыг» деп лозун-биле чарыш калбарган.

Программа-биле башкарар станоктарга ажылды тайылбырлап тура, машина тудукчулары амгы үениң дерилгелери оларга нормаларны ажыр күүседир арганы берген деп демдеглээннер.

Эш Л. И. Брежнев бүдүрүлгениң удуртукчулары-биле, партком кежигүннери-биле, инженер-техниктиг ажылдакчылар-биле, бүдүрүлгениң мурнакчы ажылчыннары-биле чугаалашкан. Ажылчын аңгы дугайында оон улуг болгаш үргүлчүүнүң сагыш салыышкыны дээш Леонид Ильичиге өөрүн четтиргениН заводтуң директору коллективтиң өмүнээзинден илереткеН.

Беседага СЭКП Тула обкомунуң бирги секретары эш И. Х. Юнак киришкеН.

Онгу беш чылдың кол сорулгалары болур бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидериниң айтырыгларына Л. И. Брежнев доктаагаН. Бүдүрүлгениң кол фондуларын ажыглаарын экижидерин, машиналарның болгаш дерилгелериниң ажылынын эәлчеглиниң коэффициентизин улгаттырарын, амгы үениН технологизын ажыглаага киирерин дүргедирин Л. И. Брежнев сүмелээн. Күженишкиниг планнар ажылдакчы бүрүзүүдеН чүгле бедик чурумну болгаш организакчы чоруктуң эвес, харын бүдүрүп үндүрүп турар продукциялың бедик шынары дээш ажылды чогаадыкчы көөрүн болгаш харыысалгалыг чоруктуң негеН турар деп, эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Ол айтырыгларны шиитпирлээриниң чугулазын онзалап демдеглээн, долгандыр турар бойдусту камгалаары-биле чорудуп турар хемчеглерни база арыглаар хереклелдерни тудуп турарын эш Л. И. Брежнев сонуурган көргеН.

Оларның ажылынга улам ыңайгы чедиишкиннерни машина тудукчуларынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары күүсээн. (СЭТА).

КЫШТАГЛААШКЫН — ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

Хой бүрүзүнден-не хураган

КИЕВЧИЛЕРНИҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

Мал ажылының продуктуларын бүдүрериН болгаш күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле Киев областың кодээ ишчилериниң СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке чагаазын болгаш аңаа харыыны радиодан, солунардан улуг сонуургал-биле таныштывыс. Бистиң «Коммунизмче орук» колхозтуң ажыл-ишчилери ону изин-биле деткип, онгу беш чылдың ийги чылында планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүседир дээш социалистиг чарышты калбарткан.

Амгы үеде ниитиниң малының кыштаглаашкының хүрчаагай эрттиреринің айтырыгларын олар бедик көдүрлүүшкүн-биле шиитпирлеп турар. Ажылдың бо чугула участогун колхозта партком кичээнгейниң төвүнде тургускан.

Колхозтуң хойжу бригаларында, ипек фермазында партбөлүктериниң хуралдарында кыштаглада байдалды, малчыннарның амыдыралчурттаргазының дугайын чугаалашкан. Бригадаларга, ылаңгыя төрүүр мал кодаңнарынга парткомнуң, кодээ Советтиң күүкомунуң кежигүннерин харыысалгалыг кылдыр быжыглаан. Коммунистерниң, комсомолчуларның күжүн таарыштыр тургускан.

Удавас хойнуң массалыг оолдаашкыны эгелээр. Ындыг болганда колхозта комсомол комитеди сакманщиктеп ажылдаар аныяктарны баш бурунгаар четчелеп, оларны малчыннарже аъткаргаН.

Колхозта дөрт хойжу бригада чаш хураганнар кажаазынга одаар кургаг ыяшты белеткеп, төрүүр малдыг кодаңсанынга чедиргеН.

Партком кышкы үеде малчыннар ортузунга чорудар масса-политиктиг ажылдың планын тургускан. Бригадаларда партболүктер коммунистерниН хуралдарын Уставтың негелделерин өзүгаар эрттирип, малчыннарның социалистиг чарыжының дээштиин чедип алыр дээш элээн хемчеглерни ап, полит-массалыг ажылды күштелдиргеН. Бо ажылда 38 агитатор, 12 политинформатор, 14 лектор хаара туттунган.

СЭКП ТК-ның октябрь (1976 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бешки сессиязының материалдарын малчыннарга таныштырарынга агитаторларның, политинформаторларның киргеН үлүү улуг. Ол документилерни колхозтуң ажыл-ишчилери боттарының ажылының дайынчы программазы кылдыр хүлээп алган.

Партком колхозта хой-ниити организацияларын, албан черлерин тус-тус бригадаларга, фермага дузалаары-биле хуваган. Олар кажаалар, бажыңнар септелгезинге, мал чемгерер, суттарар хереклелдер четчелээринге, көржең коптарарынга, малга чем белеткээринге боттуг дузаны чедиргеН. Оон аңгыда олар солун конперттерни көргүзүп, лекция, беседаны база кылып турар.

Ажыл-агыйда зооветөөредилгени доктаамал эрттирип келген. Оон түңнелинде И. Тангыт, С. Мижит, Х. Аракчаа, Т. Баяпова, Р. Түмен, С. Бар-Хөө чижектиг мурнакчылар бирги класстын малчын кадарчылары деп шынызланган алган.

Малчыннар ортузунда калбаргаН социалистиг чарыштың дээштиин чедип алыр дээш оон негелделерин ажылдан кылгаш, хойжу бригадалар төптеринде, малчын бүрүзүнүн оглеринде аскан. Оон түңнелдерин квартал санында үндүрүп, мурнакчыларын арга-дуржулгазын чептередип, тиилекчилерни шаннан, мактап турар. Бо чорук ажылышчилерниң боттарының мергежилинге сонуургалын, чарышка чүткүлүн хайныктырган.

К. НУРЗАТ.

Эрзин район.

Доржан Биче-оолович Куулар Таңды районунуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң аныяк малчыннарының биреэзи. Амгы үеде оон кодаңында беш үүс алдан ажыг хой хүр кыштап турар.

— Ам дээрезинде бисте арын-баксыраан, азыралга тургузаар хире апарган чүве чок, шупту эки турар. Төрээн хой база чок, массалыг оолдаашкыны март айның ийги чартыындан эгелээр, аңаа амдыгаштан белеткеНин тур бис. Мал чеми четчир, комбикормну база үзүктелдирбейн соөртүп эккеН берип турар— деп, малчын чугаалады.

Доржан Биче-оолович кадарчылап эгелээ-ле улуг үр болбаан. Ынчалзажок № 1 хойжу бригаданың дуржулгалыг малчыннарының дузазы, үлегер-чижээ-биле багай эвес көргүзүүлерни чедип ап турар. Аныяк малчын Киев областын мал ажылдытларының эгелээшкинин болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң харыы чагаазы база СЭКП Төп Комитединиң ажылчы чонга чагаазы-биле танышкаш, бедиткен социалистиг хүлээлгени алган.

ЧУРУКТА: Доржан Куулар.
А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

АЛГАН ХҮЛЭЭЛГЕ КҮШТҮГ

Бүгү-эвилелдин социалистиг чарыжының дугайында СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң доктаалын база бүгү совет улуска СЭКП Төп Комитединиң чагаазын бистиң республикавыстың ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир домей, изин-биле деткип, ол документилерни боттарының ажыл-чорудулгазының тодаргай программазы кылдыр хүлээп ап турарлар.

ЧАДААНА. СЭКП-ниң Чөөп-Хемчик райкому болгаш «Билиг» ниитилелиниң район организациязы СЭКП Төп Комитединиң доктаалы биле ажылчы чонга чагаазын калбак массага таныштырып, социалистиг чарышты организастап эгелээн. Бо хүннерде район төвүнден 24 кижини кодээже үндүрген. Олар колхоз, совхозтарга барып, лекторларга, агитаторларга далаңын алган, бригадаларда, фермаларда малчыннарга таныжылга хуралдарын эрттирип турарлар.

«Большевик» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коллективи эрткен чылын 550 тонна сүттү бүдүргеН болза, бо чылын ону 600 тонна чедирер, күрүнеге 345 тонна сүт садар планны 370 тонна кылдыр күүседир деп бедиткен хүлээлгени алган.

ШАГААН-АРЫГ. Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң партия комитеди социалистиг чарышты калбартыр дугайында доктаалды болгаш чагааны совхозтуң бригадаларынга, звеноларынга болгаш фермаларынга—чеди кезек черге хуралдар кылгаш таныштырган.

Машина-трактор мастерскаязынга болган хуралга дарган Сарыг-Шыыр Быштаг-оол сөс алгаш:

— Төрээн чурттуң экономиказын сайыырадыр, совет кижилериниң чаагай чорууН бедидер дээш Коммунистиг партия, Совет чазак дыка сагыш салып, тодаргай сорулгаларны айытган-дыр. Чүгле эки ажылдаары кижи бүрүзүнден негеттиниН турар. ЫнчангаН мен хуумда, дарган кижи болганымда, көдээ ажыл-агый машиналарын чогуур үезинде, эки шынарлыг септээр дээш бүгү-ле күжүм, арга-мергежилим үндүрүп ажылдаар мен— деп чугаалаан.

Совхозтуң механизаторлары болгаш септекчилери техника септелгезин март 25-ке чедир доозар деп шиитпирлээн.

М. КАРА.

БАШТАЙГЫЗЫ ӨӨРҮШКҮЛҮГ

Онгу беш чылдың баштайгы чылында малдың чаш толуп менди камгалап алыр талазы-биле социалистиг чарыш Мөңгүн-Тайганың ажыл-агыйларының, хойжу бригадаларының болгаш хойжуларының аразында калбарган турган. Чарыштың ачызында эткеН чылын хойдан хураган алыр талазы-биле багай эвес көргүзүүлер чедип алдынган. Чижээ, «Мөген-Бүрен» колхозниитизи-биле төрүүр үүс хойга онаштыр 81 хураганны, «Малчын» колхозтуң Каргыда хойжу бригадазы үүс хойданна 93 хураганны алган.

Чамдык хойжуларны чарышка көргүзүү оон-даа бедик болган. Чижээ, «Малчын» колхозта Салчак Харлыг-оол, Салчак Метпээ, Биче-оол Мочак-оол, Тейнин Дамдын болгаш «Мөген-Бүренден» Салчак Чамзы, Ымы Хүлер-оол, Хертек Сенчин олар 100 хойдан-на 97-деН 104 чедир хураганны ап, мурнакчыдарның одуруунга киргеннер. Ол хойжулар бо чылын база шудургу ажылдан турарлар.

Киев областың мал ажылдакчыларының СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке чагаазын болгаш ацаа оон харыызын база СЭКП Төп Комитединиң совет улуска чагаазын районуң хойжулары улуг сонуургал-биле танышкаш, онгу беш чылдың ийги чылында улам күженишкиниг ажылдан, «Хой бүрүзүндеН-не хураган!» дээш деп девиз-биле ажылдап турар. Бо хүннерде колхозтарның хойжу бригадалары мурнунда алган хүлээлгелерни эде көрүп, ону бедидип турар. Ылаңгыя «Малчын» колхозтуң Кара-Ховуда комсомолчу-аныяктарының № 3 болгаш Доора-Ховуда № 4 хойжу бригадалары төрүүр үүс хойдан 90-дан хой хураганны алырын хүлээнгеннер.

Колхозтарның хойжу бригадаларында амгы үеде хой массалыг оолдаН эгелээн. Январь ортан үезинде чедир ниитизи-биле районда 3600 ажыг хой төрээн, оон ол хире хураган онча-мөөдү алдынган. «Малчын» колхозтуң Каргыда № 1 хойжу бригадазы төрээн 841 хойдан 839 хураганны, Кара-Ховуда комсомолчу-аныяктарның № 3 хойжу бригадазы 729 хойдан 729 хураганны, Доора-Ховуда бригада 753 хойдан 753 хураганны алган. Хойжулардан Салчак Харлыг-оол, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты Чечек Маңдыычы, Кан-оол Бады, Надаажап Каллар олар баштай төрээн хойларның хураганнарын бүрүн менди алган.

СЭКП Төп Комитединиң чагаазынга сорук кирген Мөңгүн-Тайганың хойжулары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чылын толептиг уткуур дээш ам-даа шудургу ажылдаарлар.

Д. КУУЛАР.

Малчыннарга шефтээшкин

Бай-Тайга районунуң кайыдаа ажыл-агыйларында хой оолдаашкыны амгы үеде түлуктээн. Бо хүннерде ниити районда дөрт мун ажыг хой төрээн болгаш ол хире хураганны менди алган.

Ол ажыл ылаңгыя «Тээли» совхозта болган «Мурнакчы» колхозта кидин-түлүк. «Тээлиниң» бир мун сес үүс баш төрээн хоюнун хураганы шупту менди, а «Мурнакчы» колхоз 520 баш төрээн хоюндан 923 хураганны алган.

Бо ийи ажыл-агыйның ажыжылын-даа удуртукчулары хой оолдаашкынының үезинде малчыннарже чогуур кичээнгейни угландырган. Оларны хүн бүрү негеттиниН турар чугула үүлдер-биле хандырган. Оон аңгыда хой-ниити организациялары малчын бүрүзүн шефке алган.

Малдың чаш толун чидириг чок алыр дээш күженишкиниг ажылдан турар малчыннар бо ийи ажыл-агыйның гайызында-даа хой Чижээ, хойжулар Хертек Леспи, Салчак Удувас-оол, Хертек Сок-тай («Тээли» совхоз), Күжүгет Бадакай, Хомушку Кызыл-оол, Салчак Таан-оол («Мурнакчы» колхоз) оларның коданнарында хойлар 90—138 чедир төрээн болгаш чаңгыс-даа баш хораваан.

Районнуң бүгү малчыннары СЭКП ТК-ның бүгү совет улуска чагаазын база киевчилерниң эгелээшкини-биле танышкаш, чаа-чаа социалистиг хүлээлгелерни алган, шудургу ажылдан турарлар.

Б. БАРБА.

1977 чылда күрүне планын күүседир талазы-биле Каа-Хем хөмүр-даш разрезиниң коллективиниң СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

Каа-Хем хөмүр-даш разрезиниң коллективи онгу беш чылдың баштайгы чылын чедиишкиниг дооскаш, 1977 чылче кирип тура, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ Төп Комитединиң доктаалынга улам сорук кирип, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган.

Коллективтиң хүлээлгелериниң кол-кол көргүзүүлери мындыг:

Хөмүр-даш тывыжының чыл планын декабрь 14-те күүседир болгаш пландан ажыр 52 мун тонна хөмүр-дашты тывар, оон иштинде Каа-Хемниң участогундан 30 мун тоннаны, Чадааналың участогундан 22 мун тоннаны.

Хөмүр-даш тывыжының талазы-биле онгу беш чылдың ийи чылынын планын Улуг Октябрьның 60 чыл ойунга таварыштыр күүседир.

Ниити продукцияны пландан ажыр 550 муң рубльге бүдүрер.

Продукция сайгарарын 5966 мун рубль чедирер болгаш пландан ажыр 365 муң рубльге сайгарар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда көрдүнген деннелинден 3 хуу белдер.

Бир тонна хөмүр-даштың бот-чнезин планнаттынганындан 2 копеекке чиигелир.

Пландан ажыр 60 мун рубльдин орулгазын алыр.

Каа-Хем участогунга 2СБР-160 маркалыг өрүмнээр станокту, Д—492А бульдозерни, Чадаана участогунга ЭКГ—4,6 экскаваторну, 2СБШ — 200Н маркалыг өрүмнээр станокту ажыглаарын шиңгээдип алыр.

1977 чылда 10 кижини ажылчын мергежилге өөредир, 40 ажылчынны мергежилин бедидер, ажылчын аныяктарның кежээки школазынга 5 кижини өөредир.

Бүдүрүгеден дашкаар курстарга инженер-техниктиг ажылдакчылардан, албан-хаакчылардан 12 кижиниН билиин бедидер.

Ажылчыннарын амыдырал-чурттаргазын экижидер сорулга-биле 344 дөрбелчин метр шөлдүг чурттала бажыңнарының капитал септелгезин сентябрь 15-ке чедир кылып доозар.

Дус-Холде Шахтёр аттыг дыштанылга бажыңынга 100 кижиниН кадынын экижидип, дыштандырар.

Хакас автономнуг областа Изыктың хөмүр-даш разрезиниң коллективин социалистиг чарышче кыйгырбышаан, «Красноярск хөмүр-даш» каттыжышкынны арбитр болуруН олар дилээн.

СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРНИ КАА-ХЕМНИҢ ХӨМҮР-ДАШ РАЗРЕЗИНИҢ ПАРТИЯ-АЖЫЛ-АГЫЙ АКТИВИНИН ХУРАЛЫНГА ХҮЛЭЭП АЛГАН.

Онгу беш чылдың бирги чылы доолугаш. Чылды төндүрүп тургаш, ажылчын коллектив бүрүзү оон түнелин үндүрүп, чаа чылды түнүк-биле эгелээрин планнаар, шүгдүнер апаар болгай.

Кызылдың дааранылга фабриказының коллективи бирги чылды чедишкиниг доскаш, ийиги чылче бедик темпилиг ажылдан кирипкенин демдеглээри өөрүнүг-дүр.

Бүдүрүлгенин ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер, онгу беш чылдың планныг онаалдаларын чедишкиниг күүседир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының дугайында СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тің болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң доктаалын бистин фабриканың коллективи улуг сонуургал-биле номчуп, таныштывыс. Коммунистиг партия, Совет чазак социалистиг чарышты бүгү талазы-биле калбартырыпче кыйгырып турарын изин-биле түүлдүгүлүмүнаан, фабриканың бригадалар аразында социалистиг чарышты улам күштөдүрүп, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни күүседири дээш улам чүткүдүг ажылдаарын шиитпирлээн бис.

Фабриканың коллективи 1976 чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш бүгү көргүзүглер талазы-биле күүсеткен. Бистің коллективтің бир улуг чедишкинин — күрүне планын продукциянын ассортимент талазы-биле күүсеткенин болур. Ылаңгыя школа пазының четпээн болгаш школачы уругларга, ооларга хептерин даараарының план күүселдезин ССРЭ-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң тускай хынаалдазында турар чүүла көргүзүг болгай. Ол көргүзүг талазы-биле планывысты 100 мүң рубльге ажыр күүсеттивис.

Ажылдың ажыктыын болгаш продукцияның шынарын бедидер, 1976 чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг, транспорт, организацияларының аразында социалистиг чарышка дааранылга фабриказы эртпеҥ чылын кан-даа удаа тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофсөвүлелдің болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун эртпеҥ чылын алаан хөй хемчеглерни боттандырдывыс.

Садыгның болгаш хынаар организацияларның төлээлекчилериниң киржилгези-биле продукцияның аттестациязын ай санында-да эрттирин турарывыс оон шынарын экижиде-ринге улуг салдарлыг болган. Фабриканың бүгү продукциязы шынарының бирги категориязын ап турары таварылга эвес болгай.

1976 чылда школа пазының четпээн бичии уругларга платьениң бир модели шынарының дээди категориязы-биле демдеглеттинин, күрүненин Шынар демдээн алган.

Фабриканың күчүзү ам-даа чедир шиңгээттинмээн. Ынчангаш бүдүрүлгенин күчү-күжү моон соңгаар-даа улам улгадыр болгаш машиналар, механизмнер немежир.

Онгу беш чылдың төнчүзү—1980 чылда фабриканың бүдүрер продукциязының хемчээли 2880 мүң рубль түүнүт болу бээр, 1975 чылдың деңнели-биле алырга 33 хуу өскүлелиг. 12 аңгы модельдериниң кылыгларын күрүненин Шынар демдектиг кылдыр бүдүрерин чедип алыры планнаттынган.

Ол ышкаш бо беш чылда ажылчынарның амыдыралчуртталгазында улам таарымчалыг байдал тургустунар. 60 аал ишти чурттаар чурттатта бажыңын тудуп, бо чылдың төнчүзүнде ажыглалга киирер. 140 орунлуг ясли-садты 1978—1979 чылларда тударын планда көрдүнген.

Бо чылдың бирги кварталында 120 кижи чурттаар ниити чурттаалга бажыңын бистің фабрика ажыглалга алыр.

Онгу беш чылдың пайги чылында планныг онаалдаларны чедишкиниг күүседиринче фабриканың бүгү коллективиниң күжү мөөнаттынган. Фабрикада 6 бригада социалистиг чарышта бүрүнү-биле хаара туттунган. Бригада бүрүзү бүдүрүлге плананың долдур болгаш ажыр күүседир дээш бедиткен социалистиг хүлээлгени алган.

Онгу беш чылдың планныг онаалдаларын 8 кижи 3 чыл дургузунда, 18 кижи 3 чыл 6 айда, 63 кижи 4 чыл хуусаада күүседир деп-бедиткен хүлээлгени алгылаан.

Фабриканың коллективи 1977 чылда бодунуң аргакурлавырларын санаан көргеш, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган.

Продукция сайгарар чыл планын декабрь 27-де күүседир болгаш пландан ажыр 24 мүң рубльлиг продукциязын сайгарар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда көрдүнгенинден 1 хуу бедидер.

Пландан ажыр 6 мүң рубльдің орулгазын алыр. Бир рубльдің барааныг продукциязынга чарыгдалдарны күрүне планында деңнелиндеи 0,1 копеекке чиңгедирин чедип алыр.

Бирги сорттуң продукциязын бүдүрерин планда көрдүнгенинден 0,5 хуута улгаттырар болгаш баштайгы петелде өзүгаар продукция хүлээдирин планнаттынганындан 1 хуу көвүдедир, 3 модельдің күрүненин Шынар демдээнге белеткээр.

Чаартыкчы саналдарны бүдүрүлгеге шиңгээдар болгаш олардан 2 мүң рубльлин кампалгазын алыр. Бүдүрүлгеге 35 чаа модельдерни шиңгээдин ап, ажыглаар болгаш 0,5 мүң рубльдің материалдарын кампан алыр.

Дааранылгының мергежилиге 45 кижини өөредир, 50 ажылчының мергежилин бедидер.

Бүдүрүлгеден дашкаар курстарга инженер-техниктиг ажылдакчылардан биллин бедидери-биле 3 кижини өөредир. Дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринче фабриканың күсели-биле 3 кижини өөредип чорудар. Аныяктарның кежээки школазынга 25 кижини өөредир.

Улуг Октябрьның 60 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка киришпишаан, хөнүң хууда чагытларын өзүгаар хөп дааранылга фабриканың коллективин социалистиг чарышка кыйгырып тур бис.

Т. ПУРГИНА,

дааранылга фабриказының директору.

Чарыш — массаның чогаадыкчы күжү

КОЛЛЕКТИВТИҢ КҮЖҮ

Чаржып турарларның кол кичээнгейин ай, квартал, чыл планнарын болгаш онаалдаларын база ниитизи-биле беш чылды долдур болгаш ажыр күүседип тургаш, бүдүрүлгенин ажыктыын болгаш ажылдың шынарын боттуу-биле бедидеринче мөөннээр.

(Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тің, ВЛКСМ ТК-ның доктаалындан).

КОМПЛЕКСТЕРНИ ТУДУП ТУРАР

Мал ажылының комплекстерин ажыл-агыйлар аразының кооперациязының баазазынга тургузар талазы-биле улуг ажылдарны бистің чуртувусна кылып чорутканн. Ол талазы-биле чаа-чаа будүрүлгелерни тудуп, эргилерин эде дерип турар. Оон дугайында СЭТА-ның корреспонденти л е р и н и ң дыңнатканы болза:

ЧЕБОКСАРЫ. Урмар районуң Партияның XXV съездизи аттыг совхозу мыйыстыг бода малдың төлүн менди дөрүктүрарынче угландырган ажыл-агыйлар аразының комплекизинин тулуун «Кончуг ажы» демдек-биле Чувашияга бир-ле дугаарында ажыглалга киирген.

Ол автономнуг республикада специализастаттынган улуг будүрүлге чери чыл бүрүзүнде бир мүн баш бедик продуктулуг малды сүт комплекизинче дамчыдар. Бо беш чылдың төнчүзүнде чедир Чувашияга шак ындыг дөрт комплекс түүнар.

ОРЕЛ. Орелдың куш фабказының ийиги эдлээ ажыглалга киргеи. Анаа 190 мүн загааны турузуп болур. Ону ажыглалга киргенинден ук будүрүлгенин күчүзү улгаткан. Ынчангаш, анаа ниитизи-биле 300 мүн загааны тудуп турар апарган.

КУЙБЫШЕВ. Хворостан районда Василий Сурков аттыг колхозтуң мал ажылдың комплекизинин ийиги эдлээн күрүне комиссиязы хүлээп алган. Бо эйде «Солнечный» совхозтуң малчыннары Спасскинин суттарылга системазын турускан черге 10 мүн баш мал чемгерер комплекстин тудуун ажыглалга база киирелер.

КИЕВ. Капитал салымшкынның барык чартык кезинин малчыннар чаа тудуп турар будүрүлгелеринче угланырганнар. Фермаларны болгаш комплекстерни чаартып, анаа механизацияны шиңгээдип ап, турарлар. Оон түнелинде эвээш хуусаада, хөй чарыгдал үндүрбейн турган чаа-чаа будүрүлге күчүлерин тулар арганы база олар чедип ап турарлар.

КИШИНЕВ. Молдавияда Единецк районуң Русянск суурнуң чоогунда уксаалыг молдургалар өстүрер талазы-биле чаа комплекстин тудуу доозулган. Моон соңгаар бо комплекстен чыл бүрүе ийи мүн баш ажыг уксаалыг молдургалар үнүп, фермаларга мал бажын өстүрер талазы-биле чугула родьду ойнаар.

Русянскинин комплекизи дээрге, колхозтарның орулгазы-биле тутқан дөрт дугаар будүрүлге чери болур. Чоокта чаа маңнаа 54 мүн баш хаван азыраар фабрика болгаш мыйыстыг бода мал чемгерер ийи комплекс тутунган.

КРАСНОДАР. Үлетпүр аргазы-биле чылда 4,2 мүн тонна инек эдин будүрүп үндүрер Воронцово комплекизин Ейск районда тудуп турар. Бирээзинге-ле 560 баш мал кирер оон беш кажаадан ангыда, комплекс бүрүзүнге мал чеми белеткээр завод, ону шыгжаар чер болгаш өске-даа чугула объектилер кирер. Оон бирги эдлээ мал чеми тип турар бызааларга бодаарга хынаддага турган болуктүн немелде деңзизи оп—он ийи килограммга хөй болган. Амыы үеде Бокситогорскинин биохимиктериниң продукциязыны суттуг малды чемтеренге ажыглай бергеп.

СЭТА-НЫҢ КОРР.

УАЧД-де ТЫВА

Онгу беш чылдың ийиги чылының кызы. Москвада ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедишкиниериниң делгелгезинин чанында аллеялар болгаш толчүгештер ак энчек-биле шуглаттынган. Фонтаннар шагдала ажылдаваан.

Ындыг турбуже делгелгениң «Хой ажылы» деп павильонунда «кижи бажы кизирт». Мында бедик продуктулуг хойларның болгаш өскүлерниң делгелгези чоруп турар. Онгу беш чылда малчынарның мурнунга партиялың болгаш чазактың айыткан соруглаларының канчаар күүсеттинин турарының дугайын мында кирген материалдардан көрүп болур.

Делгелгеге барган кижилерге каракуль, забайкал болган өске-даа үжен ажыг уксаанын хоюн көргүскен. Ол дээрге, Россия Федерациязының, Украинаның, Грузиниың, Прибалтиканың, Казахстанның болгаш Ортаану Азия республикаларының малчыннарының күш-ажылының үре-түнелидир.

Красноярск болгаш забайкал уксаалары Сибирь чурттуглар кончуг сонуурган көргеннер. 1944 чылдан 1953 чылга чедир тус черниң мериное хойларын прекос, рамбулье уксаалыг кошкарлар-биле болгаш бодуун дүктүг хойну нарын дүктүг кошкар-биле база хайнакташтырып тургаш, Красноярск уксаазын өстүргени солун. Ол хойларның даштыны хевири улуг, чаатай, эткир, продуктулуг чоруу бедик болган. Оон аңгыда Сибирьниң болгаш Забайкальеның кадыг, шираан агаарынга оон шыдамык талазы база көзүлген.

Красноярск уксаанын хойларын пби ангы «Учум» болгаш «Хакас» деп хевирлерге чарган. «Учумнуң» кошкарының дириг деңзизи 105—115 килограмм, а хой 55—60 килограмм чедип турар. Ол хевириниң бир кошкарындан чылда ортумаа-биле 10—12 килограмм чедир дүктү кыргып ап турар, а хойдан 4—5 килограмм чеде бээр. «Хакас» хевириниң кошкарларының-даа, хойларының-даа деңзизи оон арай эвээш-даа болза, берип турар дүгү хөй. Красноярск уксаанын 0976 дугаарлыг кошкарын кижи бүрүзү магадаар. Оон деңзизи 143, дүгү 18 килограмм!

Делгелгениң «Хой ажылы» павильонунда Советтиг Тывада Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхоз коску черни эдлээн. Ол мурнаачы ажылагыйга турасканаткан стендилер хой-хой үүлдерни чылданнарга чугаалап берип турар. Совхоз тоску беш чылда хойнуң баш санын 15,6 хуу өстүрген. Красноярск уксааның кошкарлары-биле тус черниң хойларын экижидип турар. Оон түнелинде дүктүң шынары бедиин.

Өткен беш чылда ук ажылагыйның дүк талазы-биле чедип алган чедишкиниерни база ында көргүскен. «Кызыл тараачын» 1971 чылда күрүнеге 714 центнер дүк саткан болза, 1975 чылда 885 центнерни саткан. Тоску беш чылдың эгезинде совхоз бир баштан 2,8 килограмм дүк кыргаан, а 1975 чылда 3 килограмм ажырганы өөрүнүг көргүзүг болуп турар.

Ук совхозтуң улуг кадарчызы С. Д. Оюнуң дугайын база делгелгеде киргген. Ол өткен чылын төрүүр түс баш хойга онаштыр 111 хураганны ап, бир хойдан 3,1 кг дүктү кыргаан. Оон ыңай улуг кадарчы О. Г. Кечил-оолдуң ажыл-ижин көргүскен чурагайларны оон көрүп болур. Павильонуң стендилеринде совхоз директору С. Докучиртин, кол зоотехник В. Алейниковтуң болгаш өскелериндеа портреттери астынгылаан.

Сибирьден болгаш Забайкальеден экскурсиялап барган кижилер «Хой ажылы» деп павильонуң демдеглел дептеринге боттарының саналдарын бижип турарлар. Олардың бирээзин номчуптаалыңар. Ында «1976—1980 чылларда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол угланышкынында» хой, ошкүүнүң баш санын өстүрер дугайында чугула соруглаганы чурттуң малчынарының мурнунга салган болгай. Ол улуг болгаш харыысалгалыг соруглаганы күүседиривиске «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылдың дуржулгазы биске улуг идиктин бээри чугаажок. Ынчангаш ийи дакыр орденниг Совет Тываның ажылчы төнчларынга улуг-улуг чедишкиниерни болгаш Улуг Октябрьның 60 чыл оон төлептиг уткуурун күзедиивис» дээн.

М. ЛАРЬКИН.

Онгу беш чыл: айтырыглар болгаш бодалдар

Хой ажылынга уксаажыдылга

Тывага нарын дүктүг хой ажылын тургузары шагда эгелээн «Элегес», «Оок», «УТКА 25 чылы» совхозтарга нарын дүктүг кошкарларны 1929 чылда-ла эккелген турган. Оон бээр тускай уксааны өстүрүп алырынга четчир хире шаг-уе эрткен. Ынчалзажок бисте бүгүн чүгле бодувустуң нарын дүктүг уксаавыс чок эвес, харын нарын дүктүг хойнуң бедик продуктулуг уксаалыг бүдүн коданы безин чок болуп турар. Оон уламыдан хойларның продуктулуу куду болуп турар.

Оон чылдагааны чүдел деп айтырыг чайгаар-ла тургустунуп келир. Республикага нарын дүктүг хой ажылының уксаалыг базазын бо хүнге чедир-ле тургузуп ап шыдаваан-дыр бис. Кара чаңгыс уксаажыдылга ажыл-агыйы болуп турар Тока аттыг совхозуң хойларының продуктулуу дыка куду. Эки уксаажыдылга базазы чок болган ужурунда, республиканың бараанныг хойларының продуктулуун бедидеринге үре-түнелдиг салдар чедирин шыдавайн турарывыс чайгаар-ла билдингир.

База бир чылдагаан болза, Тывага нарын дүктүг хой ажылын тургузарын колдуунда-ла эртем ажилдакчыларының киржилгези болгаш олардың талазындан удуртулга чокка чорудун турганы болур. Анаа-ла карак биле көрүп үнезеринге үндезилеттинген бонитировканың сан-медээлерин өзүгаар хойларны селекциялыг сайзырагайжыдарын чедишкинин чорудар арга чок дээрин билдингир болгай. Хойларны дүгүнүн шынарын болгаш продуктулуун эртем албан черлериниң дабораторияларына тускай приборлар-биле хемчээл тодарадыры мырыңай эргежок чугула.

Тываның хойжуларына хөй чылдарның дургузунда эртем биле будүрүлгенин эргежок чугула эвилели чок турган. Харын-даа улуг будүрүлгечи ажыд стажтыг чамдык зоотехник-специалистер эртем ажилдакчыларының сүмелерин шоолуг-ла тооскаваа тургулаан. Ол чорук уксаажыдылга айтырымын шиитпирлээринге, хой ажылының чедишкиниг болурунга багай салдарны чедиргени чигзиниг чок.

Тыва—хой ажылдыг республика. Ындыг болганда, хой ажылында шиитпирлеттинмээн айтырыгларны ам шиитпирлээриниң өйү келген. Ол айтырыгларга хамаарыштыр чугаанны бо чүүлге кылыр бодадывыс.

Тываның колхозтарынга, совхозтарынга он ажыг чыл дургузунда бир хойга онаштыр кыргын алыр дүк барыкла 2,1—2,2 кг болун, чаңгыс деңнелде турбушаан. Республиканың ажыл-агыйларында хойларның дүкүр продуктулуунун өзүлдезиниң чангыс ол-ла деңнелде турар чоруу, өске чылдагаанар-биле чергелештир, нарын дүктүг хой ажылының талазы-биле бодунуң эки уксаажыдылга базазынын тургустунмааны-биле тайылбырлаттынар. Уксаалыг мал ажылдыг кылдыр саватынын турар Тока аттыг совхоз херек кырында база ындыг болбайн турар. Оон хойларының продуктулуу ам-даа куду хевээр. Бир эвес уксаалыг ажыл-агыйда хойларның продуктулуу куду болуп турар чүве болза, өске ажыл-агыйларның хойларының дүкүр продуктулуу канчан бедиир боор? Бараанныг ажыл-агыйларны бедик продуктулуг мал-биле хандырарда, оларга уксаалыг малды уксаажыдылга ажыл-агыйларындан бөөр ужурлуг болгай.

Ындыг болган төлөөде, хой ажылында бирги чергенин айтырыы—ол дээрге республиканың бодунуң уксаажыдылга базазын тургузары-дыр. Ону чедип алыры-биле хамыктыг мурнунда уксаалыг ажылагый болур Тока аттыг совхозтуң хойларының дүкүр продуктулуун ортумаа-биле бир башка онаштыр 4,5—5 кг чедир бедидери эргежок чугула. Тока аттыг совхозтан ангыда, уксаалыг хойларны Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының дуржулга-көргүзүлге ажыл-агыйынга база «Оок» совхозка калбаа-биле өстүрер херек. Чүгле бодувустуң эки уксаажыдылга базазыны тургузуп алгаш, өске ажыл-агыйларның хойларының продуктулуун бедидеринге, а ындыг болганда республиканга ниитизи-биле бир хойга онаштыр ортумаа-биле кыргын алыр дүкту көвүдеринге үре-түнелдиг салдарны чедирин шыдаар бис.

Сөолгу чылдарда база-ла ол ышкаш чүүл катаптай турар: эртем-бүдүрүлге талазы-биле ыяк шенеп көрбейн, продуктулуг артык шынарларының бадыткаашкыны чокка-ла база бир чаа уксааны—Ортаа Азиядан эккелген сараджа хойну Тывада өстүрүп эгелээн. Кандыг-даа дуржулгалар кылбайн, бадыткаашкынар чокка-ла сараджа хойларны өстүрериниче Тываның өзүн каш хой ажылдыг районнары киринген.

Өөренип көрбээн болгаш хынаттынмаан чаа түүлдерни калбаа-биле шиңгээдир чорукту кодээ ажыл-агыйны башкарарының практиказында бурузу шапкан. Кандыг-бир уксааның чаа байдалдарга артык шынарлының баштай бадыткан көргүзери эргежок чугула.

Сараджа хайнактарын өстүрериче шилчип тура, нарын дүктүг хойларга бодаарга, оларның эъткир продуктулуу бедик болур боор деп бодап турган. Ынчалзажок немелде деңзизиниң талазы-биле сараджа хайнактары ук черниң нарын дүктүг хойларын чүгле ашпайн турар эвес, харын-даа оларга четпес болганың одарладып база азыран семиртириниң деңнелге дуржулгазы көргүскен. Кыргын алыр дүгүнүн талазы-биле сараджа хойлар нарын дүктүг хойларга ыракта четпес.

Сараджа кошкарлардан алдынган хайнактар соокка белен тоовас деп бадыткан болур. Ынчаарга бир эвес хой ажылынга угланышкынын шилип алырда, соокка шыдамын барымдаалаар чүве болза, ам база ук черниң бодуун дүктүг тыва хойларын өстүрериче шилчиир апаар ышкажыл.

Нарын дүктүг хойну өстүрериче шилчип тура, нарын дүктүг хураганнарны азыран өстүрери бодуун дүктүг хураганнардан оранчок берге дээрзин баш удур билип турган-ла болгай бис. Улуг күш, хой чем, чылыг кажаа-хораа негетинер, ынчалзажок ол бүгү чарыгдалды орулгалар дутлап турар. Ынчаар билип тура-ла, нарын дүктүг угланышкынче шилчээн-биле холбаштыр, хойларны ажаан азыраарының технологиязын чогууру-биле өскертириниң орнунга, ажыл-агыйларның чамдык специалистери өске үүлдү кылыын: хойларны ажаарының технологиязын эрги деңнелге хевээр арттырган, чартык бодуун дүктүг хойларны өстүрерин бодап турар. Ону бис шын эвес деп бодаар бис. Нарын дүктүг хойларны ажаан өстүрериниң технологиязын бистің байдалдарывыска таарыштыр улам-на сайзырангайжыдар херек. Мында кол чүве болза, бир уксааны өстүрериндеи өске уксааны өстүрериче шилчиирде эвес, а ылап-ла таарыжыр дээн шилип алган уксааны өстүрериге, улам-ла эжиидиргеге, оон продуктулуун бедидеринге бүгү күштерин болгаш хорецгилерни моонизээри болур.

Уксаажыдылга ажыл-агыйларын специализастаар дугайында айтырыгга онаа кичээнгей салза чогуур. Уксаалыг хой ажылдыг ажыл-агыйларның кол хераа—уксаалыг хойларны, хамыктыг мурнунда бараанныг фермаларын кодаларын эжиидин ыдаар арганы будүрүкчү кошкарларны өстүрери болур. Ынчалзажок республикада хой ажылының талазы-биле кара чаңгыс уксаажыдылга ажыл-агыйы болур Тока аттыг совхозту херек кырында бүгү талаалыг деп чугаалап болур. Тока аттыг совхоз дуй болгаш хой эъдин будүрериниң ангыда, суттун, инек эъдинин, тараанын болгаш картофельдин республиканга улуг будүрүкчүзү болуп турар.

Янзы-бүрү бараанныг продукция будүрер талазы-биле планныг онаалдаларны хөйнү бээр чорук болгаш уксаажыдылга ажыл-агыйының улуг хемчээли удуртукчуларының база специалистериниң күштерин үүрмектен, оларның кичээнгейин кол үүдүн чарыгдалдырып, хой ажылынга уксаажыдылганы чорударын нарыладып, анаа шаптык болуп турар. Уксаажыдылга ажылаайы шуут специализастаттынган хой ажылы-агыйлыг болур ужурлуг, бүгү-ле будүрүлгечи ажыл-чорудулгазы бедик шынарлыг уксаалыг малды өстүрериче, ону сайзырангайжыдарынче угланган болур деп санап турар бис. Ажыл-агыйының өске адырларын чорудары уксаалыг хой ажылының эрге-ажыктарынга шаптык болбас, а анаа идиг бээр болгаш салдынган соруглаларны шиитпирлээриге дузалаар ужурлуг.

Республикада кара чаңгыс уксаажыдылга ажыл-агыйы болур Тока аттыг совхозту уксаалыг хой ажылынга специализастаарының айтырыын чогумчалыг кылдыр шиитпирлээр болза чогуур.

Уксаажыдылга ажылы—ол дээрге зоотехниктиг болгаш организастыг хемчеглериниң комплекизи-дир. Ажыл-агыйларның зоотехниктериниң хой нуруузу уксаажыдылга херээнин талазы-биле багай эвес теоретиктиг билиглериг. Ынчалзажок оларның дыка хөй бодунун ажылының практиказында аар-саар ажыл-херектерге будүлгаш, кол кылза чогуур ажылынче кичээнгейин кошкадын турар. Зоотехниктерниң ажылында бөгүн бир кол четпес чүве болза, кодаларны шын үзүп тургузарын чедир үнелевейн турары. Ажыл-агыйларда хойларның бонитировказын чорудуп турар. Ол эки-дир, харын. А хойларны ар, кыымын, назы-харынын, клазынын аайы-биле кодаларга шын үзүп тургузары ыракта-ла четпес. Уксаалыг хой ажылдыг Тока аттыг совхозта база-ла ындыг.

Бонитёрларның ажылының толевирин чурумчудун, оларның материалдыг сонуургалын бедидеринин хемчеглерин алыры база чугула. Мында кол четпестерин бирээзи болза, хой-хой бонитёрлар бодунун ажылын колдуунда-ла бонитировка чорудары-биле кызыгаарлап, кодаларны шын үзүп тургузарынга боттарының киржин албан эвес деп санап турары болур. Ажыл-херектиг бонитёрнүң ынчаар көөр чоруу-биле эптежин болбас. Амгы үеним бонитёру дээрге, селекционер кижи-дир. Ынчангаш бонитёрларның ажылын чурумчудун, оларның харысалгазын бедидерининг үезі келген.

1980 чылда хойнуң баш санын 1,6—1,8 миллион, а бир хойга онаштыр кыргын алыр дүкту өртумаа-биле 2,6—2,7 кг чедирер сорулганы СЭКП Тыва обкомунун X пленуму салган. Ол сорулгаларны чедишкиниг күүседири хой ажылында үстүнде айыттынган негеделиг айтырыгларны чогууру-биле шиитпирлээриндеи хамаржыр. Ажыктыг чорукту болгаш шынарлыг онгу беш чылында бистин республиканың хой ажылының продуктулуун бедидери—эн чугула соруглаларның бирээзи.

Тываның кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының эртем ажылдакчылары:

кодээ ажыл-агый эртемнериниң кандидаттары Д. Б. ДАШИЕВ, Н. С. БОЛХОЕВ болгаш улуг эртем ажылдакчызы С. Х. ДЕЛГЕР.

„ШЫНГА" харыы

Хемчегни хүлээткен

Телефон биле радио харылзаага болгаш культура хөгжүдезинге чугула хөлбаалыг айтырыгның бирээзи. Ол чүгле хүнде эвес, шак бүрүүнде негелделиг. Таңды районуң Дүрген суурунда телефон орта ажылдавастаанын, радио дыңалбастаанын «Шынның» декабрьда номеринге бижээн.

Район Советинин күүсномунун даргазы Т. Тюлюштүн редакцияга дыңнаткапын өзүгаар алырга: алереткен фактыларны хыналда бүрүн бадыткаан. Тодаргай хемчегни алганыдан телефон, радио ажылдап эгелээн. Автоматтыг телефон болгаш радио хайгаараар техник В. Шевелевка администрация талазы-биле хемчет хүлээткен, П. Залуцкийнің разрядын үш ай иштинде кудулаткан.

Фактылар бадыткаан

Барыын-Хемчик район төвүнде чунар-бажың үүгле Кызыл-Мажалыктың эвес, Бичетей болгаш Саздак-Терек суурларының чонун база хандырар. Эрткен чылдың декабрь сесте парлаан «Шыланчыг чунар-бажык» деп эгелиг чагаада фактылар шын болганын **райкүүскомнун даргазының оралакчызы М. Верещагин дыңнаткан.**

Коммунал бүдүрүлге конторазының ажылын райкүүскомга чугаалашкан, оон директору Н. Барановтуң шыгыы сагындырган. Күш-ажыл чуруму үреннерни ажылдан үндүргеп. Чунар-бажыкта херектиг үүлдерни четчелээн, котельнаяны эдер хемчегни ап эгелээн.

Эрткен чылдың төнчүзүнде республика найысылалының бешки микрорайонунда чедя дугаар бажының кол тудуг-монтаж ажылдары доозулган. Тудуг кезектериндеи бажың эптеп кылырының Александр Пашковка удурткан бригада ацаа чедишкиниг ажылдаан, амгы үеде кожазында бажыңның хапаларын болгаш өрээлдерин кылып эгелээн. Ынчаарга 7 дугаар бажында Святоеслав Соколовтуң монтажчылар звенозу арткан ажылдарны кылыры-биле хүлээнин алган ажылдап турар. Олар боттарының хүлээлгезин күүсеткеш, бажыңның сан-белдирлерин, канализациязын кылыры-биле «Востоксантехмонтажтың» специалистеринге хүлүдир ужурлуг. А олар боттарының эдлээнде ук бажыңны 48 дугаар тудуг эргелелиниң шеверлекчилеринге дамчыдар.

ЧУРУКТА: С. СОКОЛОВТУҢ (оң талазында) удурткан монтажчылары ажыл үезинде.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ЧАА МАЛ ЧЕМИ

Ленинград области Бокситогорскинин биохимия заводунда углеводтар-биле байлак чаа чемни малга будүрүп үндүрүп эгелээн. Тулаа үнүштери биле чиңгис оларны кылыр чиг-эт болган. Оларга протеинни немээн. Чаа продукт бодунуң үнези-биле бедик шынарлыг сигенге деп болган.

Чаа холуксааны торф үлетпүрүнүн Бүгү-эвилел эртемшинчилел институдунуң болгаш Ленинградтың ветеринария институдунуң эртемденнериниң база тускай эртемниглериниң саналы-биле будүрүп эгелээн. Ол тускай продуктуну будүрериниң технологиязын Бокситогорскинин биохимиктери-биле кады ажылдап кылган.

— Ону будүрер агрегатын тургузуу кончуг бөдүүн болгаш чурттун ындыг заводтарынга ону будүрүп үндүрериниг эк-не эвээш чарыгдалдар үнер. Завод чыл бүрүзүнде үжен мүн тонна чедир ындыг углевод-протеиниг холуксааларны будүрүп үндүрүп болур. Чаарби беш улуг комплекстериниң малының кышкы чемин байлакшыдарынга ол четчир — деп, Бокситогорскинин биохимия заводунуң кол инженери А. А. Либзон чугаалаан.

Аныяк малдарга чаа мал чемин Ленинград чоогунда «Шушары» совхозка чедишкиниин-биле шенеп көргеп болгаш ол улуг ажыктыг болган. Анаа мал чемин тип турар бызааларга бодаарга хынаддага турган болуктүн немелде деңзизи оп—он ийи килограммга хөй болган. Амгы үеде Бокситогорскинин биохимиктериниң продукциязыны суттуг малды чемтеренге ажыглай бергеп.

СЭТА-НЫҢ КОРР.

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ДОЛУ АЖЫГЛААР

(Партия-ажыл-агый активиниң хуралындан)

Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезинде онгу беш чылдың баштайгы чылында планныг онаалдаларны чедиишкиниг күүсеткен.

Продукцияның бот-үнези 251 мун рубльге чиигэн, 1 тонна хөмүр-даштың бот-үнези 32 көпеекке кудулаан.

Ынчангаш продукция сайгарарының планы ажыр күүсеттингениннен, оон бот-үнези чиигэениннен, шынары экижээнинден 1976 чылда бүдүрүлге 2749 мун рубльдиг орулгазым, оон иштинде плаандан ажыр 572 мун рубльдиг орулгазын алган.

Бүдүрүлгенин ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер, онгу беш чылдың баштайгы чылында улус ажылагмыының планнарын чедиишкиниг күүседир дээш Бүгүэвилел социалистиг чарыжыга Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң коллективи идепкейлиг киржиг келген. 1976 чылдың дургузында ССРЭ-ниң хөмүр-даш үлетпүр министерствозунуң бүдүрүлгелериниң аразында Бүгү-эвилел социалистиг чарыжыга ол үш удаа ийиги черни. «Красноярск хөмүр-даш» каттыжыышкынының бүдүрүлгелериниңден II-III кварталларда үшкү черни, а республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниңден чарышка тиилекчи болуп—СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тутуг-ийи удаа чаалап алганы оон херечензи.

Чаржыш турарларның болгаш коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде киржип турарларның саны ковудээн. Бүдүрүлгеде үшкү ажылчын бүрүү-ле коммунистиг күш-ажылдың шадыгчызы.

Экскаваторлар экипажтарындан улуг машинистер И. Дресвянников, В. Гончаров, Л. Кузнецов баштаан экипажтарының, чоланчылар Ф. Фирсовтуң, Казанцевтиң, Чеботаевтиң, Чадаана хөмүр-даш участогундан чоланчы Н. Воловиктиң, В. Коловтуң, А. Федоровтуң, И. Морозовтуң ажыл-ижи эш-оорүнге үлегердиг болгаш макталдыг.

Мындыг чедиишкиниг-биле чергелештир разрезиң ажылжиниде четестерниң барын актив хуралынга дедиглээн.

Ылангыя берге байдал чер картын орумнаар ажылдарда болуп турар. Ол ажылдарның чыл планы 97,8 хуу күүсеттинген. Чадаана участогу чер өрүмнаар ажылдарны 7600 погон-метрге чедир кылбаан. Оон уламыдан чепсек-херекселлерниң күүзү четче ажыглаттышмайн турар таварылгалар көвүдээн.

Ол участокта даг массазын сөөртүрүнүң планы база чедир күүсеттинмээн. Кыыр-чаар материалдарның чарыгдалының үчеду багай.

Чадаана участогунда сеңтелге баазазы чок, артык кезектер чедиппес болгаш мергежилдиг чоланчылар-биле будүрүлгени четчелээриниң айтырыы кончуг оожум шиитпирлеттинип турар.

Каа-Хемниң-даа, Чадаанаың-даа участоктарында үнелиг казымал байлак—хөмүр-даашка кам-хайыра чок чоруктар бар.

Чадаананың участогунда чер картының чоогунда хөмүр-даштың четче чыгбайн турар.

Каа-Хем участогунда хөмүр-даш кырында хөрээнүң арыглан, белеткээн четчир, харыдаа чамдыкта «артыкталыг» чыдар. Хөмүр-даштың шыны улуг дээш ажыглавайн баар. А мындыг хөмүр-даштың электростанцияга одаа ажыглаан болур турбуже-де 1975 чылдың ийиги кварталында хөрээнүн аштап каан хөмүр-даштың чүгле бир чыл ажыг болгаш ажыглаан.

Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезинде күш-ажылды организаастаанында четпестер болгаш оон сагыыга-чурумун хажыдар чоруктар эм-даа бар. Эрткен чылын чыдлаган чок 32 ажыл хүнү үстүнген. Оон иштинде 15 хүн—Каа-Хем участогундан болган.

Ол ышкаш айның бирги чартында, харыы-даа 20—25-ке чедир-ле участоктар, цехтер плаандан озалдан, хожудаашкыныг чоруп турар, а айның төнчүзүнде план күүселдезин чедип алыры-биле кончуг бедик темп-биле ажылдаар чорук эм-даа уламчылаышаан. Шак ындыг чоруктап техника үрелип турар.

Разрезтин экономистери хронометражтыг 28 хайгааралдарны чоруткан. Түүнелиңде плезонин болза ажыл шагының чидириглериниң 20 хуузун чайладып болурун тодараткан. Чидириглериниң 8 хуузу транспорт чогундан, 1 хуузу электроэнергия үзүктелириннен, 8 хуузу ажыл фронтузу чедиппезиннен, 2 хуузу—техника сеңтелгезиннен болуп турар.

Машина-техниканың, чепсек-херекселлериниң күүзүн долу ажыглавайн турар болгаш янзы-бүрү чылдагааннардан олар үрелившкинге таваржып турар. Чижээ: ЭШ-10/70А маркалыг экскаваторнуң (улуг машинист эш Строкин) ажыглад чок турган үеэзиниң 44 хуузу плаандан дашкаар үүрмек сеңтелге ажылдарынга чарыгдаттынган. Оон чылдагааны—ай санында чорудар ужурлуг сеңтелгелерни шынар чок кылып турарында.

Озал-ондак болдурбазының чурумнарын сагыыры чогуур деңнелге чедир тургустунмаанындан ындыг таварылгалар болуп турар.

1976 чылда ийити разрезке чоруттунган 76 хынаалдаларда хөй хажыдыышкыннар бар болган. А Каа-Хем участогунга 57 хынаалдадан 354 хажыдыышкыннар илерээн болгаш 34 таварылгада ажылды соксаткан.

Хөмүр-даашты хереглекчилерже чүдүрериниң тодаргай графиги тургустунмаанындан бергедээшкиннер база болуп турар. Хүндүскүүнүн 11 шакка чедир база кежээки эдлгеде чүдүрер машиналар барык чок, экскаваторлар манап турар, а дүштеки шактарда 300—400 машиналар чыскалыптар, ынчангаш экскаваторлар оларны чүдүрүп четтикшейн баар.

Мында чижек кылдыр коргустүнген четпестерден алырга бе мурнакчы бүдүрүлгеге чедир кылдыймаан айтырыглар эвээш эвес-тир. Ынчангаш күш-ажылды организаастаарын улам экижидер, техниканың күүзүн долу ажыглаар, камналга чурумун сагыырын күштелдирер болза, бүдүрүлгенин экономиктиг көргүзүглери бедиир болгаш орулгазы ковудээр дээрзи билдингир.

Бүдүрүлгенин ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер, онгу беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүседир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының дугайында СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның докстаалы болгаш СЭКП Төп Комитединиң совет улуска чазаазы-биле разрезтин коллективи таныжып, изин-биле чүүлдүгүүнүн деткээн. Чарышка идепкейлиг киришиннаан, Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезинин коллективи бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган.

Н. ООРЖАК.

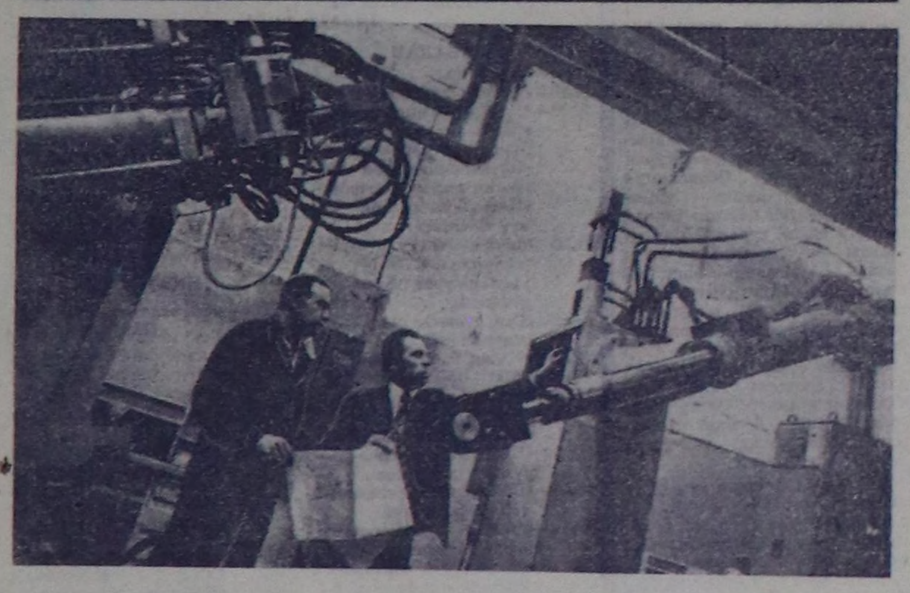

Эртем—бүдүрүлгеге

ЧАА РОБОТТАР

МОСКВА. Металл чонар станоктарның дуржулгалыг эртем-шинчилел институдунуң (ЭНИМС) техниктиг эртемнериниң кандидады Ю. Г. Козыревке баштаткан үлетпүр роботтарының лабораториязында янзы-бүрү хевириниң программазы-биле башкартынар автоматтыг манипуляторларның чаа конструкциязын тургускан.

ЦРВ-50 деп үлетпүр роботу кезекти тургузарындан эгелээш, белен кезекти уштуп каптарынга чедир бүгү хемчегларни ап чорударын хөндырбышаан, металл чонар 8 станоктарга ажылдап болур. Ленинградтың электромеханиктиг заводунга ажылдап кылган башкарылга системазының дузазы-биле янзы-бүрү үүлдер кылырынга робот «өөренип турар». Ынчангаш цехтерге ажылчыннар «робот—станоктар бөлүү» дээр комплекстиг ажылын үүгле хайгааараалар.

Эн-не бичин үлетпүр роботун тургузар талазы-биле ажылды лабораториянын коллективи хуусаа бетинде доокан. Ону чылда үүлдерин чорудары-биле тургускан. Ол робот 630 грамм чедир деңзилиг кезектерни ынай-бээр шимчедип ажылдаар. Ону таарыштырып кылганының соонда «Станкоконструкция» деп шенелде дуржулгалыг заводка бүдүрүп үндүрери-биле ону дамчыдып бээр.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан он талазынче): металл чонар станоктарга ажылдаар ужурлуг үлетпүр роботун «Станкоконструкция» заводунуң чыыкчы слесары А. Крыловтуң болгаш ЭНИМС-тиң үлетпүр роботтарының лабораториязының эртем ажыллакчызы Б. Сзодорскихтиң таарышгыр тургузуп турары.

В. ЗУФАРОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Фашистиг ёзу-чурум буурап дүжер

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, Совет чазан болгаш бүгү совет улус мени хостаары дээш кончуг улуг күжениишкиннерни үндүрүп, тодаргай базымнарны кылганнар деп, «Непсабадшаг» дээр венгр солунга интервьюзунга Чилиниң Компартиязының Чиңгине секретары Луис Корвалан медеглээн.

Чилиде байдалга хамаарыштыр чүве чугаалааш, аңаа фашистиг ёзу-чурумну тургускан үеден бээр чурттуң экономиктиг байдалы баксыраан деп, ол демдеглээн, Чилиниң чурттанчы чонунуң хөй кезии диктатурага удур. Ол чорук чүгле политиктиг партияланың эвес, харын хүрээ-хиттиң хөделиишкиннериниңден илерээн. Эгезинде диктатураның талазында турган политиктиг күштер ам аңаа удурланы берген. Шериг бөлүктеринде бооп турар чүүлдер кичээнгейни база хаара туда берген. Шериг албанныгларның иштинде демократтыг башкарылгаже дедир эзриниң күзели улам-на хөйүбиле илереттинип турар апарган. Амгы үеде Пиночет армияга эвес, а чажыт полицияга даяны берген деп, ол онзалап демдеглээн.

Ол диктатура буурап дүжер. Ындыг система ханы дазылдарлыг болу бээрин чили улус болдурбас. Ынчангаш Коммунистиг партияның болгаш улустуң чаңгыс эвиниң соңгаарладып болбас сорулгазы, патриотчу чаагай хүлээлгези болза фашистиг ёзу-чурумну дүжүр октаарынга база чуртка демократияны катап тургузарын хандырып, улуска удур нем-буруулуг үүлгедиглерге буруулуг кижилерин, ылаңгыя хөй муң чилийжилерни хилинчектеп, боолап турганнарны шаажылаар шаи ындыг чазакбиле солуурунга демократтыг бүгү күштерни каттыштырары болгаш сырый мөөңнээри болур деп, Корвалан чугаалаан.

Ливанның чазаа тайбын амыдыралды катап тургузар дээш улуг күжениишкиннерни үндүрүп келген. Ынчалза-даа израиль дайынзырактарының сокеавайн турар чөнгээлиг чоруктары чуртка дүшкүүрлүг чорукту болдурган. Ол чорук бүгү Ливанга байдалды болур-чогууру-биле тургузаарынга шантыктаан.

ЧУРУКТАРДА: Бейрутка ийи чыл иштинде бооп келген дайынның иетери. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Экономиканы катап тургузарының хемчеглери

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанда экономиктиг амыдыралды болур-чогууру-биле таарыштырарының ажылы үргүлчүлеп иштаан. Чепсектиг демиселлиг ужурундан оп айларның иштинде хаалчак турган чуруттуң банкылары январь 17-де эгелеп ажылдап эгелей берген. Ливан пайысылалдың аэропорту болган далай порту, чазактың албан черлери, үлетпүрүн эдээн каш будүрүлгелери ажылдап эгелээн.

Ол үүлге кол чугула черни амгы үеде тургузуп турар чуртту хөгжүдериниң болгаш чаартың тургузарының чөвүлели ээлээр деп, «Ан-нахар» солунга интервьюзунга премьер-министр С. Хесс демдеглээн. Үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш чуртталга бажыннарын катап тургузарынга чазак үр хуусаалыг чээлилерни бээр деп, ол дыңнаткан.

«Аль-байрак» солунуун дыңнатканы-биле алырга, Бейруттун кыдыында Мкеллес райында үлетпүр бүдүрүлгелериниңге когарал 1,2 миллиард ливан фунт-акшага деңнежин турар.

Ажыл соксадыышкыны соксаан

КОЛОМБО. (СЭТА). Шри Ланканың демир-орукчулары, өске-даа профэвилелериниң ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары ажыл соксадыышкынын үскен. Бир ай хире үргүлчүлеп келген ол ажыл соксадыышкынын оппозициялыг партияларның удуртукчулары болгаш барын база троцкисчи үеелдиг профтөптери баштап турган. «Чуртта тургустунуп келген байдалдың уламында ажыл соксадыышкынын тур үеде үскен» деп, профэвилел удуртукчулары медеглээнин «Дейли миррор» солун айыткан.

Экономиктиг характерлиг болуп турган ажыл соксадыышкынын политиктиг характерлиг болдурарынче барын үеелдиг күштер болгаш кедергей чөөн үеелдиг идегеттер чүткүп турган. Олар ол ажыл соксадыышкынын чазакты дүжүрериниңге болгаш эрге-чагырганы эдээлеп алырынга чедир боттарынын сорулгаларынга ажыглаар бодап турган деп, Шри Ланканың радиодамчыдылга корпорациязының дамчыдылгаларында айтып турар.

Чазакты ажылчы чоннар-биле месилдештирериниңге, чагырыкчы коалицияны чарарын чедип алырынга, каттышкан фронтунуң чазаап дүжүр октаарынга тургустунган байдалды ажыглаар дээн барын болгаш кедергей чөөн үеелдиг оппозициялыг күштериниң удуртукчуларының оралдажыышкыннары буурап дүшкениңге Шри Ланканың деңшилгелиг хөй-ниитизи, чөөн үеелдиг профэвилелдери таарының турар.

ИКП ТК-ның күүскомунуң хуралы

МАДРИД. (СЭТА). Январь 13-те ИКП ТК-ның Күүсекти Комитединиң хуралы болган деп, Испанийның Коммунистиг партиязының нептереткен медеглелинде айыткан. Оппозициялыг партияларның төлээлекчилериниң чазактың баштыңы А. Суарес-биле албанның баштайгы харылзаалаларының дугайында айтырыгны алаа чугаалажып көрген.

«Бүгү чуртка, ылаңгыя Баск можуларга политиктиг байдалды чогумчалыг кылдыр тургузарынга эргежок чугула негелде болза бүгү-ниити келдерел көргүзүүшкүнүн боттандырары болур дээр дугайында бодунуң үеелиг Испанияның Коммунистиг партиязы бадыткаан»—деп медеглелде айыткан.

Езулуг хостуг база демократтыг парламент соңгулдаларын чорударынга кол негелде болза бүгү политиктиг организацияларга хостуг хөделириниң аргазын бээри, чуртка демократтыг хосталгаларны катап тургузары болур деп, хуралдың киржикчилери медеглээн.

Испанияның Компартиязының Даргазы Долорес Ибаррурнге даштыкы паспортту бээрин болгаш төрээн чурттунче дедир эдээ келир арганы аңаа бээрин испан коммунистерниң негеп турарын медеглелде онзалап демдеглээн.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

Берлин

Улуг Октябрьның 60 чылынга тураскааткан улуг программаны ГДР-ниң радиозу бо чылын күүседкр. Дыңнакчыларны Совет Эвилелиниң төөгүзү-биле болгаш эмдыралы-биле, оон даштыкы политиказы-биле таныштырар дамчыдылгаларның улуг болүүн амгы үеде белеткен турар деп, зааа болган парлалга конференциязынга ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаныда радиодамчыдылгазының талазы-биле ГДР-ниң Күрүне комитединиң даргазы Р. Зингер дыңнаткан.

Ол бөлүктүң 40 дамчыдылгаларының авторларының бирээзи герман-совет найыралдың ниитилели болур. Москва радиозу-биле кады аныяк дыңнакчыларга 50 радиошиилерни белеткээр.

Будапешт

Бо беш чылдың баштайгы чылында венгр демир-орукчулар 33,5 млн. пассажирлерни болгаш 130 млн. тонна ажыг чүүктү сөөрткеннер. Оон-биле кады бүгү чүүк сөөртүлгезиниң чартымындан хөйү үндүр-киир база эртир сөөртүр чүүктер болган.

Совлгу чылдарда венгр демир-орук транспортун чаартып кылган. Дүрген чоруур оруктарның тудуглары, кызыгаар болгаш белдир станцияларның чаартылгазы, шимчээшкин башкарылгазын автоматчыдары, демир-орук транспортунуң парыгын амгы үениң локомотивтери болгаш вагоннары-биле немээри кончуг дүрген чоруп турар. Амгы беш чылда ол сорулгаларга 42 млрд. форинт акшаны чарыгдаар.

Прага

Чехословак гидрогеологтар чер адааның сугларын болгаш чер кырының суг курлавырларын тывар база шиңгээдип алыр талазы-биле улуг ажылдарны кылып чорутканнар. Чаа улуг сугларыла системаларын, а ол ышкаш гидротехниктиг чаа тудугларны тудар талазы-биле сүмелер ол шинчилелдериниң түннели болган. Төп болгаш барын Чехияда база Словакияда эдээн каш минералдыг болгаш аржаан суглуг чердерни гидрогеологтар ажыткан. Оларның баазазыга чаа курорттарны тудар.

София

БКП ТК-ның чаныда партияның ном үндүрер черинин ажылында кол угланыышкын болза марксизм-ленинчи салгалды пропагандалаары, марксизм-ленинизмниң классиктериниң ажылдарын парлап үндүрери болур. Номчукчулар Маркстың болгаш Энгельстиң чоогалдарының 38, 39 дугаар томнарын база В. И. Ленинниң беш томнуг болгаш он томнуг чыныды чоогалдарын алырлар.

Амгы үениң тематиказынга ном үндүрер чер улуг кичээнгейни салган. «Ажыктыг чорук болгаш шынар—шынар болгаш ажыктыг чорук» деп ниити аттыг брошюраларны парлап үндүрүп эгелээр.

Улан-Батор

Улан-Баторга Совет эртемниң болгаш культураның бажыңын ажытканындан бээр бир чыл болган. Ол үениң иштинде аңаа 300 мун ажыг кижи чоргаан.

Совет эртемниң болгаш культураның бажыңы ийи улустарның төлээлекчилериниң харылзажыр, дуржулга, билиглер солчур төвү, ажылчы чоннарның, ылаңгыя аныяктарның дыштанар ынак чери болу берген. Улуг залга, делгем холлдарга ам безин Совет Эвилелиниң амыдыралы-биле Монголдуң хөй-ниитизин таныштырган 590 янзы-бүрү хемчегларни организастап чоруткан.

(СЭТА).

Дүжүп берилтеринге белен

ЛОНДОН. (СЭТА). Чоокку Чөөн чүктүң айтырыгларын таарыштыр тургузуп турар үеде Израильге кызыгаар чок дүжүп берилтиннер кылырынга беленин илереткен интервьюзу ЕАР-ның президентизи А. Садат «Сандэй теаграф» деп англы солунга кылган. Делегейниң бооп бодур магадылалдарының дугайын чугаалап тура, Садат мынча дээн: Израильге хамаарыштыр магадылалдар дугайын чугаалаар болза, меңе Израильдиг күзеп турары кандыг-даа дугуржулга-биле чөпшээрежиринге белен байдал таарыштыр шиитпирлеттинген соонда Израиль камгалал дугайында Каттышкан Штаттар-биле шериг керээлий чарарын күзеп берзе база Вашингтон оон-биле чөпшээрежир болза, меңе аңаа удурланмас ийик меңе.

Египет президентиниң чугаалап турары-биле алырга, месилдежиишкинни тайбын шиитпирлээрин чедип алырын ол 1977 чылда манавайн турар. Оон чугаазы-биле алырга, «шиитпирлээшкиннинг чүгле баштайгы базымнарын» ам тодаргайлаар. Чоокку Чөөн чүк талазы-биле Женевадың тайбын конференциязының бооп болур түүнелдериниң дугайында айыылзыныышкынны Садат база илереткен. Чоокку Чөөн чүк айтырының таарыштырып шиитпирлээриниңе идепкейлиг киржиринче Англияны болгаш Францияны ол кыйгырган.

Империалистерниң оор ёзу-биле халдаашкыны

КОНАКРИ. (СЭТА) Бенин Улусчу Республикага удур оор ёзу-биле империалистиг халдаашкынны бүрүү шаварынче Гвинея Республиканың президентизи Ахмед Секу Туре африка күрүнелериниң баштыннарын болгаш Африканың чаңгыс-эптиг организациязын кыйгырган.

Африканың тускай догунаан күрүнезинче хөлезиленикчилериниң халдаашкыны болза революсчу антиимпериалистиг күштерге удур делегей империализминиң сүлчээ кылып турарын херечензи деп, ол онзалап демдеглээн. Империалистиг бөлүктер Африканың байлактарын база катап холга алырын болгаш ону үптээрин ам-даа оралдажын турарлар деп, Секу Туре айыткан. Делегейниң реакциязы болгаш оон Африкада агентуразы болза диптиг колониалдыг база неоколониалдыг тергиделден долузу-биле хостаары дээш идепкейлиг демисежип турар Африканың демократтыг күрүнелериңе удур чаңгыс аай фронт-биле демисежип турар деп, медеглелде айыткан. Империалистер хөлезиленикчилерни Барыын Европадан, Америкадан болгаш Африкадан чыып ап турар болгаш оларны диптин янзы-бүрү районнарынга чепсектиг чоңгээлээшкиннерни чорударынга ажыглап келген. Боттарының чурттарының девискээрлерин хөлезиленикчилериниң хөделиишкиннериңе ажыглаарыбиле берип турар чамдык африка чазактарның талазындан ол сулчээни деткээн деп, президент чугаалаан.

Делегей реакциязы Бенинче халдаашкынының соонда Гвинея Республикага удур чепсектиг халдаашкынны боттандырып чорударын планнап турар деп, «Революцияның үнү» радио январь 17-де медеглээн. Гвинеяның чазаанын холунда бар документилерге даянып алгаш, кожазында бир чурттун девискээринде «халдап кирериниң ёзулуг армиязын» моонээн болгаш ында Барыын Европадан, АКШ-тан, Израильден болгаш Мурнуу Африка Республикадан келген хөлезиленикчилер кирген деп, ол радио дыңнаткан. Ол бодап алган чоңгээзин чорудуп турда оон организакчылары үжар үүлдү база шериг корабльдерин ажыглаар деп турар.

АЛЖИР. (СЭТА). Бенин Улусчу Республикага удур империалистиг халдаашкын болза улустуң эрге-ажыктарына удурланышкак ындыг политиктиг болгаш экономиктиг системаны ол чуртка албадаар сорулга-биле болган. Ол дугайын АУДР-ниң президентизи Хуари Бумедьеннин БУР-нуң президентизи Матье Керекке чоруткан эп-сеткил каттыштырылгазының телеграммазында айыткан. Ол кем-буруулуг үүлгедиишкин 1970 чылдың ноябрь 22-де Гвинеяга удур болган халдаашкын-биле, Анголага хөлезиленикчилерни массалыыбиле ажыглаары-биле болгаш Израильдиг сионистериниң Уганданың Эптеббе деп аэропортунче оор ёзу-биле халдаары-биле чаңгыс одурүгда туруп турар деп, телеграммада айыткан.

Империалистиг чаа чимзениишкиннер чайлаш чокка буурап дүжер деп, Х. Бумедьен медеглээн.

Хөлезиленикчилерни чылча шапкан

КОТОНУ. (СЭТА). «Хөлезиленикчилерни чылча шапкан, ынчалза-даа демисел үргүлчүлеп турар» деп, Бенинниң улусчу революстуг партиязының (БУРП) ТК-зының аңаа радио-биле дамчыткан медеглелинде чугаалап турар.

Медеглелде айтып турары болза: январының 16-да даң бажында Котону аэропортунга кээп дүжүртүнген даштыкы хөлезиленикчилерни улусчу чепсектиг күштериниң шиитпирлиг хөделиишкиннериниң болгаш Бенин Улус Республиканың ол эн улуг хоорайының чурттакчыларының дузаламчызының ачызы-биле үндүр сывырган. Чугула тиилелге чедип алдынган деп, БУРП ТК-зы онзалап демдеглээн болгаш серемчилелдиг чоруун көшкатпазынче, бенин черде арткан бүгү хөлезиленикчилерни тударынче болгаш узуткаарынче чонну кыйгырган.

«Делегей империалистериниң тежээдлезинде турар бөлүк даштыкы хөлезиленикчилер» БУР-га удур агрессияны кылган деп, бенин парлалганың дыңнадыгларында демдеглеп турар. БУР-га удур буурап дүшкен империалистиг агрессияның тодаргай бадыткалдарын «Эузу» солунга парлап үндүрген. Өлүрткен болгаш туттурган ак кештиг хөлезиленикчилерни көргүзүп турар фотографиялары, а ол ышкаш интервентилериниң шериг чепсээниң чуруктарын «Эузу» парлаан.

Айыыл чок чоруктуң күштери болгаш революцияны камгалаарының чер-чер комитеттериниң серемчилелдиг чоруктуң бригадалары кылдыр организастаанны чурттакчы чөөн чурттун девискээрин агрессчилерден аштап арыглаарынга идепкейлиг киржип турар.

Котонуда комендант шагы күштүг болуп турза-даа, хоорайда байдал бүрүүн-биле чогумчуттунган. Будүрүлгелер болгаш албан черлери ажылдап турар. Даштыкы агрессчилерни чылча шапканының түннелинде чуртта бүгү улустуң патриоттуг кодурлуушкунуң улам күштелип турар. Хөлезиленикчи дээрбечилерниң артканнарын чазактың шериглериниң узуткан чок кылырынга чурттуң хоорайларының болгаш суурларының ажылчы чоннары идепкейлиг дузалап турар.

В. СТОКРОЦКИЙ.

МОСКВАНЫҢ ИДЕГЕЛДИГ КАМҒАЛАЛЫНГА

Тулада байырлал: дөртен ийн чылдын январьда Тула областы ,итлержи эжелекчилерден хостаан.

Ол хоорай эрте-бурунгудан бээр Москвага камгалал боон келген. Сураглыг 41 чылда база найысылаче шургун турган Гудериаанның танк дивизияларынга олумнүг согуушкунну ол берген. Бурунгу хоорайның чанынга Кызыл Армияның кезектери маадырлыг тулчун турган. Туланың ажылчын полугу маадырлыг камгаланып турган. оон составынга чепсек бүдүрүкчүлериннің бүдүн ог-бүделери, металлургтар болгаш металлистер кирип турган. Заводтарның үрелген корпустарынга танкыларны, үгер-бооларны, ланчыы бооларны кырганнар, херээженнер, элээди назылыглар септеп, каттап тургузун турган.

Тулажылар хоорайын камгалап алгаш, бүгү Россия дээш бүгү фронтуларга дайзынга удур маадырлыг тулушканнар. Олардан 250 ажыг кижи Совет Эвилелиниң Маадырлары, 34 кижи —Алдар орденнериң үш чергезиниң долу эдилекчилери болган.

Ол үеним маадырлыг болуушкуннарының тураскаалы кылдыр Тула хоорай—Маадыр-хоорай болу берген!

Бо хүннерде Тулада хой түүлдер 45 хонуктуг маадырлыг камгаладыы дугайын сатыңдырып турар. Камгалал шүгүмүн дургаар, эрги оңгулар чоогунда танкыларны, үгер-бооларны тураскаал кылдыр тургускулаан. Дайынның берге чылдарында фронтунуң болгаш тыылдың чангыс эвинин демдээ кылдыр ажылчынны болгаш дайынчыны хүлер тураскаал кылдыр тиилелге шөлүнде тургускан.

Бир эвес хоорайны кижи ышкаш кылдыр бүрүткээр үве болза, ол мындыг болур ийик:

Төрүттүнген хүнү—Москва-биле чажыт.

Маадыр-хоорай.

Профессиязы — металлург, машина тудукчузу.

Немеп каалы: каш-ла чыл бурунгаар чартык миллиончу кижиин Тулага кирип бижээн. Хоорай дайын мурнундагы деннелин шагда-ла ажа база бергеп болгаш 1990 чылга чедир оон эрги «ыяш» тудуглары амгы үеним хой каът бажыңнарлыг кварталдарбиле солуптар.

Тула — ажыл-ишчи хоорай. Оон улуг кижилериниң чартыктан хой кезин—станоктарда, домналарда, тудуг төлдериндe ажылдап турар. Туланың мастер кижилери бо хүннерде-даа аңныыр бооларын, спорт бооларын, Туланың сураглыг самоварларын кылып турарлар. Шаандакы мастерлериң салгакчылары ам хоорайда эң парын аппаратураларны, моторолдерлерни, оске-даа техниканы бүдүрүп турарлар.

Тула — эртемниң хоорайы. Эртем албан черлериниң болгаш эртем-шинчилел институттарының бүдүрүлге-биле харыызаазы чыл-чылы-биле быжыгып турар. «Тулачермет»— хоорайда бир дугаар эртем-бүдүрүлге каттыжышкыны бооп турар. Ол аныяк-даа болза, кара металлургиянга бодунуң модазын нептереди берген, тодаргайлаарга чаа түүлдерни аная бере берген.

Күш-ажылчы хүннүң соонда дыштанып алыр черлер база бар. Кайгамчыктыг Культура орулары, шин театры, филармониянын делгем залдары, музейлер, библиотекалар оларны манап турар.

Бо хүннерде Тула аалчылар хүлээп ап турар. Ол—хоорайның камгалакчыларының маадырлары-дыр, олар аныяанда дайзынга улур кады тулчуп чораан эш-оорүүнүн хоорлеринге барып, мотеер дээш чеде бергеннер.

Аалчыларны хоорай улуг Ленинниң: «Республикага Туланың ужур-дузазы копчуг улуг...» деп состерин бижээн транспарантылар-биле уткып турар. Хоорай болза Совет эрге-чагырганың баштайгы хүннеринде Кызыл Армияны боо-чепсек-биле хандырып турганы дээш, тулажыларга Ильич ынчаар оорушкузун илергейлеп турган. Тула болза Москванын идегелдиг камгалакчызы тургандаа, ам-даа ындыг хевээр болгаш моон соңгаар-даа ындыг болуп артар.

А. СЫРОВАТКИН,
СЭТА-ның корр.

Тула.

Кызыл-Эник КУДАЖЫ

(Эгези № 13 «Шында»)

Өске кижи турда, Суузунмаа турар арга чок болган. Дүне кортканындан эскербээн, оон шыва тонунун мурнун ыт ора соп аппарганын ол ам чаа көрүп каан.

Кыдат кижи импеп-самнап турган, Суузунмааның эжин чемгерип алгаш, ходелдюр черинче эдертип чорупкан.

Суузунмаа чем чиир хөңүү чок болган. Улус чок черге селиттиниң алыр дээрге, тонунун орбааның мырыцай эви чок болган.

Ынчап мунгарап-муңчулуп орда, ыдат кижи бо эгништыныш-биле маннап келген. Бүдүн топ база эккелген. Ооун биез-ле хүлүмзүрүү-биле Суузунмааның чанынга салып каап, боду үне берген: «Кедип ал».

Оон Суузунмаа ынаавайн турда-ла, кызыл күш-биле чемгергеш, эдертип алгаш чорүпкан. Дүргүн кыс коргун чораан. Оон кожайы болур кырган кыдат данчааты ат болган каржы кижи болгай.

Кыдат эр орук дургаар чугаалаттынын, Суузунмаажe удур көргеш хүлүмзүрүп чораан: «Хао. Ажырбас, ажырба-ас».

Кырган данчааты Суузунмааны көрүп каан дораан, чараа-чечен дет, дүгдүлеш кылынган. Дүргүн кыс идиниң бажынче көргеш туруптарындан өске арга тыппаан.

Ийи кыдат алаан үр чугаалашкан. Хирезин бодаарга, аныяк эр бир-ле херекти бүзүредиин, бадыткаарын ораладжып турган дөргүлүг.

Адак соонда кырган кыдат кыйгырыптарга, кыдат хөлечин келгеш, Суузунмааны эдертип алгаш чорупкан.

Кыдат садыгжының бүүзезинин ишти бо-ла болгай. Бажыңнар, анмаарлар, кажаалар. Ында тыва хөлечиктер база эңмежок. Аштакчылар, чүдүрүкчүлер, таңнаылдар, кадарчылар. Оларны көрүп каап, Суузунмааның сагыжы чырыш кылынган: «Ажырбазым ол-дур». Ажылдап кирипкен. Ол кандыг-даа кадыг ажылдан чалданмаан, кандыг-даа чүдек ажылдан ческинмээн.

Элээн болганда демги аныяк кыдат эр Суузунмааның чаны-биле эртин чыда, ак диштерин чайынандыр бүдүү хүлүмзүрүп каан: «Ажырбас, ажырбас».

Олче көре каапкаш, Суузунмда Шагаан-Арыгга келгениниң бүгү-ле дургузунда бир-ле дугаар чевени кончуг хүлүмзүрүпкеш, боду безин ыяды бергеп.

ОН ТОСКУ ЭГЕ

Сөөлгү үеде кыдат эр Суузунмаага бо-ла чедип кээр апарган. Үргүлүү-ле хүлүмзүрүүр. Ылангыя Суузунмааның ажыл доозар үезин черле эндевес. Имир дүжүп орда, бо-ла келир. Оон ходел кыстар бажынынга чедир үдээр.

Аныяк кыдат эр бодунче айыткаш, үргүлүү мынча дээр турган:

— Ай... Ай...

Суузунмаа аайын черле тыппас. Адын айтын бээри ол бе дээрге, түгле «ай» деп ат канчан турар боор.

Кыдат эр ол сөзүн катаптап шаг боор. Оон чадап-чадап, база бир сөс немеп каар:

— Ай. Му... Ай Му...

Ады-ла-дыр ийин деп бодаап, Суузунмаа апаа-ла катаптап каар:

— Ай, Ай... Муу, муу...

Кыдат эр бажын чаяр:

— Ай Му. Ай Му...

Суузунмаа оттүнер:

— Ай Му, Ай Му...

Кыдат кижи аажок амыраар. Оон бодунче айыткаш, Ай Му дээш, Суузунмаажe айыткаш, бир-ле үве дугайын бодунуң дылынга айтырын шаг боор.

Суузунмаа билип чадап каап, адын адаар:

— Суузунмаа. Суу-зун-маа.

Кыдат эр адап чадап шаг боор:

— Су-зун-ма, Су Дауп-ма.

— Ийе, Су-зун-ма эвес, Суузунмаа.

— Су Зун-ма. Су, Су—дээш, кыдат эр бодунче айтыр.—Ай.—Оон Суузунмааже айыткаш амыраар.— Су!

Ол ийи сөстү катаптап шаглаа боор.

Суузунмаа ыр-шоорлуг багай бажың чанынга чорып ора, дегийт-ле чааскаан бурт дээр. Оон кыдат кижи-биле кады чорааның кадай-кыстар көрүп кагза, хай-халап, кочу-шоот үнтеин ол.

Ынаар карацгыда кыдат эрниң алгызы дынналын чыдып каар:

— Оой, Су, Су! Ажырбас, ажырбас!

Ол ийи-чаңгыс тыва сөстерин база билир ышкаш.

Бир катап Ай Му чедип келгеш, Суузунмааны эдертип алгаш чоруткаш, Тай Ши Тайфу бүүзезинин улуг данчаатызынга чедире берген. Ол дээрге бажының дүгү көгерип, улгады берген кыдат болган.

Ай Му ол данчааты-биле база элээн чугаалашкан. Данчааты үргүлүү-ле Суузунмааже көрүп каап турган.

Суузунмааның ишти-ле ижин эвес: «Ындыг чазыкчаагай Ай Му меин садып чиптери ол бе?..»

Ол хүнден эгелээш, Суузунмаа Тай Ши Тай-фу бүүзезинин чем кылыр черинге ажылдай берген.

Ажыл база мурнукузунга дөмей, эртенги имирден орайгы имирге чедер. Оорга-моюн үстүн калгы дег. Чогум ашчемни кыдаттар боттары кылыр. Суузунмаа суг суглаар, от одаар, шала чуур, сава чуур, чуунду төгер. Ынчалзадаа мурнунда ажылдан турган черинден черле чүгээр ышкаш. Ашп-чемге дээй каап турар дээш ындыг чүве бе, идик-хеви база шору, ашчемге чоок болурга ындыг чүве бе, ында-хаая-даа бол аас база шимчей берген турар.

Ай Му база Тай Ши Тай-фунуң бүүзезинде ажылдап турар болган. Суузунмаа мурнунда кыдат кижи бүрүзүн хойнуунда лаң-мөңгүн каңгыраан данчаатылар деп бодап чораан. Ам көөрге, мырыцай ындыг эвес болган. Оларның хөй кезин Суузунмаа ышкаш хөделдеп турган. Паштанчылар, тежэокчилер, улаачылар, кадарчылар, таңнаылдар, черле кымнарны чок дээр.

Ай Мунуң кылып турар ажылынга Суузунмаа көңгүсле адааргавас болган. Ол чүк дажыырындан, мал ажаарындан эгелээш, данчаатыларның албанын аштаарынга чедир эң чуттуг ажылдарны кылып турган. Чамдыкта кээргенчиг-даа.

Аныяк оол Ай Мунуң кара чаңгыс кайгамчык ажызы бар турган. Ону Суузунмаа шагда-ла эскерген. Ол ажыга кым-даа адаарган болур. Чүл дизе Ай Му кажан-даа ундаравас оол турган. Кандыг-даа берге болза хүлүмзүрүп чоруур. Оон уламындан Ай Мунуң эң хедер дээн данчаатылар безин дыңнаар турган.

Чараш ажы чаагай оруктуг. Ай Мунун ындыг салдарынга Суузунмаа боду билбейн-не алып турар апарган. Азы ажылга озалдан үнгеш, азы кандыг-бир үүлдү соора кылыпкаш, кыдат данчаатыларга кончуттурупканда, Суузунмаа мунгараарының улуу улам харын өжегээр хүлүмзүрүлептер. Ынчаарга сеткили сөргей бээр. Оон ынай, кандыг-чүү-даа бол, кыс кижиниң хүлүмзүрүп турарын көргеш, ыдат данчаатыларының кылыы база часты бээр.

Бир чазын Шагаан-Арыг суурнуң кыдында куу тереннерлиг дазырга хамаарактар ырлажып турар апарганда, Ай Му чүүктүг тевелер дизин алгаш чорупкан. Өөрүнде кыдаттар-даа бар, тывалар-даа бар. Ынча хөй үш баштыг амытаннарны та чүүн-биле чыттыр чүдүргүлеп каан чүве, суурда кастар дег, чүгле узун моюнлары көстүр. Суузунмаа улустан дыңнаарга, оларда ан-өлүк, алгы-кеп чүдүрүп каан, Бээжин кирер, оон хой бараан тээп кээр дишкен. Шын-даа ыйлаан, кымны кым билир, кымысканны кым ончалаан.

Ай Му Суузунмааже көрүп алган, биеэги-ле чаны-биле диштерин агартыр хүлүмзүрээн турган.

«Кончуун аа моон—деп, Суузунмаа иштинде бодаанган.— Мыя чыткан Чаа-Хөл баар дээн эвес, өөрүп турар. Бээжин дээр кода-хоорайының ыраа аттыг оран дижик. Ырда безин бежен хонуп чедер, а херек кырында чеже хонук түрээр үвези...»

Ай Му хүлүмзүрбүшаан:

— Хао, Су! Ажырбас, Су...

Суузунмаа база улус көрбээнде, бүдүү хүлүмзүрүп каан.

Ай Му ол хевээр сураг барган. Бо бүгү Суузунмааның уйгу-дужүнде ышкаш болган. Сактырга, ындыг хөглүг, мунгараар деп үве билбес кыдат оол Ай Му Шагаан-Арыгта турган-даа ышкаш, турбаандаа ышкаш.

Элдеп үве, оон соонда Суузунмааның хөрээ хос аптара дег сагындырар апарган. Оон сагыш-сеткили эвээрен калган. Суузунмаа ам база катап хүлүмзүревестей берген. Ол ындыг алдептиг байдалга кажан-даа таваржып чорбаан.

Суузунмаа өөрү уруглар-биле безин чугаалашпастан, бүдүү сырыналып чоруур апарган. Кадай-кыстарының амдыы ол аскындан дүжүрбес ырып безин бүдүү химиреппикен оргулаар:

Бээжиннден үнген оянр
Бежен хонуп чорун ор мен,
шуу...

Орта четкеш шак дүжер, үнү харлыга бээр. Оон ынайгызы Суузунмаанын сеткилсагыжынга таарышпас турган.

Хүннер, айлар шойулген тудум, Суузунмааның ыжыгтары дам барган. Кижилер-биле чугаалажыры безин кыска, харын донгун. Данчаатылар кончуурга, карактары алараш кыпшыр.

Бодунуң хилинчээн Суузунмаа түгле чаасканн эдилеп чораан. Кымга-даа чугаалаваан, кым-биле-даа үлешпээн.

Час эрткеш. Чай эрткен. Күс эрткен. Кыш база орту кире берген. Соок чыккылама.

Шагаан-Арытның бүүзелерин чүүктүг тевелер дола берген. Чиң тегген кижилерни бот-боттарындан ылгаар арга чок: шупту-ла ак кежи дүктүг бөрттерлиг, шупту-ла ак хырааа апарган, түгле карактары кыланнажыр. Тэокчилер-даа чүүктүг тевелер-даа тэокчилер-ле.

Шагаан-Арыг дойлуп-ла үнген:

— Бээжиннден бараан келген! Бээжиннден бараан келген!

Чоок казының ара-амытан чону база чыылган.

Суузунмаанын база чүрээ достунмээн. Багай негейин эктинге сала тыртып алгаш, соокту-даа тоовайн, даштыгаа үне маннап келген.

(Уланчылыг).

УЙГУ ЧОК УЛУГ-ХЕМ

◆СПОРТ◆СПОРТ

Сес мяч

РИМ. (СЭТА). ССРЭ-ниң шилиндек командазының Италияның аныяк футболистериби-биле сезонга белеткенин ойнаан ужуражылгазын адды мун кижи көргеп. Ужуражылга Пистоя хоорайга эткен. Ол—совет футболистериниң тиилелгези-биле доозулган. Сан 8:1 болган. Блохин үш мячини, Кипиани үшту, Буряк, Минаев, Онищенко бир-бир мячини киир тепкен.

Романишиннің 11,5 саны

ЛОНДОН. (СЭТА). Гастингиске эткен улустар аразының шыдыраа маргылдаазының тиилекчизи Львов чурттуг аныяк гроссмейстер Олег Романишин 11,5 санны алган. Түүнел, он бешки салыгда Югославияның гроссмейстери Дамяновичини уткан, Романишин эң чоок удурланыкчыдан бүдүн ийи сан мурнай берген.

Ийи дугаар бистиң шыдыраачыыс делегейниң экс-чемпиону Василий Смыслов 8 санны алган, 4—5 черлерни Андраш Адорьян-биле үлешкен.

ШЫДЫРААМАРГЫЛДААЗЫ

Шыдыраа спортунга Баян-Кол суурнуң бирге чери дээш солун маргылдаа болуп эткен. Аная суурнуң эң шыырак 15 шыдараачылары киришкен.

Ада-чурттуг Улуг дайынының киржикчизи Павел Бичe-кыс ацаа чемпионнаан. «Х Улуг хурал» колхозтуг кол зоотехниги Николай Шарап ийиги, колхозта септелге мастерскаязының токары Михаил Мандып-оол—үшкү черлерни эзлээннер.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

КИЖИ БОЙДУС

ХАЙГААРАЛ

Өлүрген аң бажы чыдар
Өртең одаг кедезинде,
Зөмек хая баары черде
Зэириктер көрүп кагдым.

Өскүстерни тудуп алгаш,
Өстүрер деп бодал кирди.
Ынчалза-даа бойдус боду
Ынатпайн хоруп кагды.

Кежэзликтей кырган элик
Кедеңгирлеп үнүп келди.
Зэириктер чанынга иэзп
Змзиргештиң туруп берди.

Удаткан чок база бирээ
Ужураштыр чедип келди.
Зэириктер ону база
Эме бээрге, амырадым.

Шимээн апкаш, хөлээн хүлбүс
Шивилерде огурупту—
Карак шимеш аразында
Хамык аңнар чашты берди.

А. АРАПЧОР.

Сибирьниң эң улуг хемиЕнисей Бии-Хем болгаш Каа-Хем деп ийи хемнерден тургустуган. Ол ийи хемниң каттышкан чери—Хем-Белдириде Тыва АССР-нин найысылалы—Кызыл хоорай бар. Хемниң солагай талакы эриниң кырында делегейде эң-не неп-хоорайдан эгелээш Усть-Усинскиге (Усиск-Аксы) чедир 255 километрде Тыва-биле Красноярск крайның мурнуку кызыгаары тудушкан. Үстүү Енисейнин болгаш Каа-Хем, калбак-делгем Сибирьни чоон болгаш барыын кыдыр ийи чарган болурга, ону «Сибирьниң меридианы» деп адаарыдаа чөптүг.

Тыва АССР-нин девискээринге Улуг-Хемниң аккан бажынга чедир 600 километр черге судно чорун болур. Кызыл-Эник КУДАЖЫ

СИБИРЬНИҢ КҮЧҮЛҮГ ХЕМИ

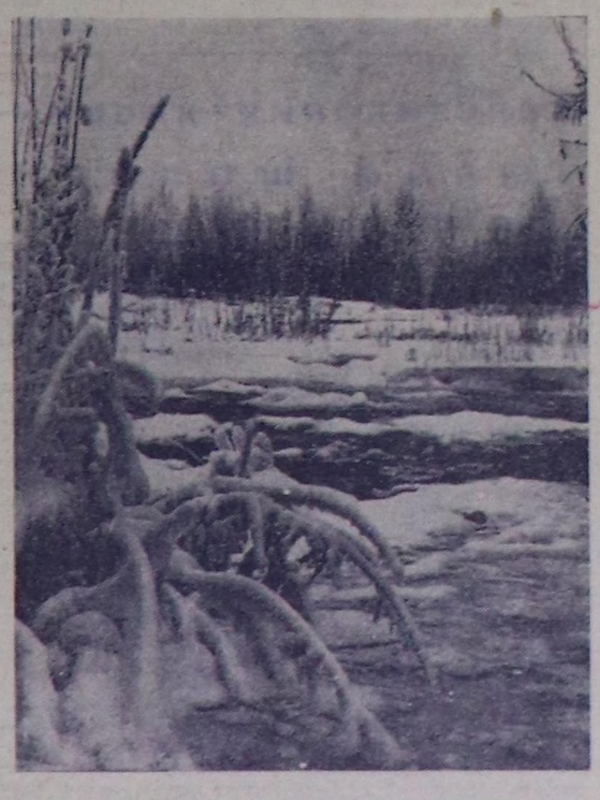

терецгей орус болгаш англи дылдар кырында «Азияның төвү» деп бижип каан. Ынчангаш Улуг-Хем Азия диптин дал ортузундан эгелеп бадып чыдар-дыр. Енисей (Улуг-Хем) болгаш улуг-улуг ишек-даштар база эмгежок болур. Ындыг черлер-биле суднону озал-ондактыг таварылга чокка башкарар дизе, дыка-ла улуг аргамергежил херек.

Каа-Хемни азы Бии-Хемнидаа орү теплоход-биле эжиндирип бар чоруурга, хемнериң дыка бедик черден агып батканы илден болур. Ынчангаш теплоход дедир бадыпканда коорге, оон чавызап кел чыдары база илден.

Кызылдан эгелээш, Чаа-Хөлдүн кежиг аксынга чедир барык 150 километр черде, Улуг-Хемниң ужунда дыка хой ортулуктар, ол-бо талаларызче чарылгылаан септер, саарыглыг сыык черлер, азы мөөн эзремнер хой таваржыр. Шаг-шаанда ыяш салдадыр лоцманнар хемнин ол кезээн «Дөртен хемнер» деп адап каазы-даа чөптүг.

Улуг-Хемнин-Енисейниң метеорологтуг байдалы база нарын деп чүвени айтыр херек. Чижээ, Енисейнин эгелээнин Хем-Белдири делегейнин оонбиле чангыс широтада турар черлериниң эн-не соок району боон турар. Ында чылдың ортумак температуразы сельцийнин-биле түгле -4 градус болур. Оон ужурундан Кызыл чанынга кыштаар флодту соңгу үүктүн кылдыр санаары база таварылга эвес. Оон-биле кады Енисейниң далайже кирип аккан черинге соок эвес үе чылда түгле 46 хүн үргүлчүлээр, а аная хар 260 хүн дургузунда эриевейн чыдар. Ниятизи-биле алырга, Енисей Сибирьниң оске хемнеринге деңкээргe, эң эвээш үеним иштинде болгаш Бии-Хемнин-даа агымнары хем суднолары чоруурунга шаптыктыг, дыка хой саныг ужарларлыг, саарыгларлыг, кызыы, мөөн-терең черлерлиг, даг-даштыг боон турар. Ынчангаш ындыг черлерге сугже дыка кудулап кирбес судноларны чорууру безин беде эвес болур. Хемнериң чамдык черлеринге судно чоруур дооразы 30 метрден аппас болгаш тереңи түгле 60 сантиметр болгулаар. Хемниң чамдык эолген черлери 200 метр чедир кызыы болгулаар. Оонбиле чергелештир Енисейниң эриктеринде болгаш дүвүндедаа чидиг бистиг даг даштары болгаш улуг-улуг ишек-даштар база эмгежок болур. Ындыг черлер-биле суднону озал-ондактыг таварылга чокка башкарар дизе, дыка-ла улуг аргамергежил херек.

Каа-Хемни азы Бии-Хемнидаа орү теплоход-биле эжиндирип бар чоруурга, хемнериң дыка бедик черден агып батканы илден болур. Ынчангаш теплоход дедир бадыпканда коорге, оон чавызап кел чыдары база илден.

Кызылдан эгелээш, Чаа-Хөлдүн кежиг аксынга чедир барык 150 километр черде, Улуг-Хемниң ужунда дыка хой ортулуктар, ол-бо талаларызче чарылгылаан септер, саарыглыг сыык черлер, азы мөөн эзремнер хой таваржыр. Шаг-шаанда ыяш салдадыр лоцманнар хемнин ол кезээн «Дөртен хемнер» деп адап каазы-даа чөптүг.

Улуг-Хемнин-Енисейниң метеорологтуг байдалы база нарын деп чүвени айтыр херек. Чижээ, Енисейнин эгелээнин Хем-Белдири делегейнин оонбиле чангыс широтада турар черлериниң эн-не соок району боон турар. Ында чылдың ортумак температуразы сельцийнин-биле түгле -4 градус болур. Оон ужурундан Кызыл чанынга кыштаар флодту соңгу үүктүн кылдыр санаары база таварылга эвес. Оон-биле кады Енисейниң далайже кирип аккан черинге соок эвес үе чылда түгле 46 хүн үргүлчүлээр, а аная хар 260 хүн дургузунда эриевейн чыдар. Ниятизи-биле алырга, Енисей Сибирьниң оске хемнеринге деңкээргe, эң эвээш үеним иштинде Туруханск болгаш Игарка девискээринге көдүрлүгү 20 метр чеде бергилээр. Енисейнин далайже агып кирген черинде калбаа 60 километр чедип турар, Оон узуну барык Волганы-биле деннежип турар болгаш агымының дүргени оон 5 катап дүрген.

Красноярскиден ынай Енисей даг хемни болур хевирин чидириптер. Ынчалза-даа кызыы черлер, ужарлар, саарыглар хой таваржыр. Красноярск хоорайдан ынай 235 километрде Казачин ужарынын суу дөрт метрден шуран бадып чыдар. Осинскинин ужары он ажыг километр шойулген болгаш тереңи 60 метр чедип турар. Ында ол кызыы хая-даш таварты агып баткан. Бо хемниң сөөлгү 900 километри Соңгу чүктүн Поляр дээрбээнин ыды-биле агып бадып чыдар. Хемниң далайже кирген аксындан бээр 700 ажыг километр чедир далай суднолары эштап чоктап кээп ыдаар. Ол чоок-кавыда Дудинка болгаш Игарка дээр далай болгаш хем порттары тургустуган.

Енисейниң дугайында алдарлыг орус чогаалчы А. П. Чехов мынча деп бижээн: «...бодумнуң амыдыралымның иштинде Енисейден улуг хемни көрбээн мен. Енисей дээрге, бодунуң аныяк-чалыы күүшүдалын кайнаар үндүрерин билбейн чыдар күчү-шыдалдыг, магалыг улуг маадырдыр.- Мен ынчан: оон эриктеринге кедиинде баргаш, кайы хире долу, угаан-медерелдиг болгаш дидим амыдырал тургустунар ыйнаан—деп, боданыы көрүп турган мен!»

Шынап-ла Енисейниң эриктеринде чаа, аас-кежиктиг амыдырал тургустунган. Ында чаа-чаа хоорайлар, делегейде эң улуг күштүг электри станциялары туттунуп турар. Чаа-чаа үлетүр комплекстериниң оттары онгу беш чылда чайнай бээр.

О. ПЕТРОВ.

Кызыл хоорай.

ОНУ ЧОН МАКТААР

Бистиң «Сүт-Хөл» совхоз районда чурттакчы чон болгаш ажыл-агый талазы-биле улуг совхозтарының бирээзи. Совхозтун Культура бажынында шупту комсомолчулар ажылдап, чонуун культурлуг дыштанылгазын багай эвес организастап турар. Ылангыя аныяк киномеханик Марчын-оол Агарганович Ооржак он ажыг чыл иштинде ажылдап, солун кинофильмнерни үзүктел чок үндүрүп, чонну магададып турар. Оон ажылынга арга-дуржулгазы оскен. Ол ай, квартал планын доктаамал ажыр күүседип турар.

Марчын-оол Ооржак бодунун мергежилиннен ацгыда, бот-тывынгыр уран түүлдүн идепкейлиг киржикчизи, хөй-иштитчи.

Ч. ОНДАР.

Чоон-Хемчик район.

ЫНДЫГ БАЗА БОЛГУЛААР

Вязьма районда Относова суурнуң чурттакчызы Матрена Азаровна Голубева чырыкта хой нажаазын аштап каар дээш ынаар кире бергеш, кайгай-ла берген: хоюнуң чанында барык будүн «кодан» хураганнар чыглы берген болган. Хөрээжен кижи хураганнарын санап эгелээн. Олар шуптузу 6 баш болган. «Кайгамчык-ла чүве-дир»—деп, ол бодаан.

Тараачын хөрээженниң уксаалыг хою мурнунда-ла 2—3 хураганнарны таруп чораан, а ынча хой хураганнарны хой эң-не баштай берген. Бүгү хураганнар дириг болгаш аң-кадык. Хой улуг шыыраи-даа болзэ ынча хой хураганнарга оон суду чедишпес болган. Ынчангаш Матрена Азаровна оларны инек суду-биле немей чемгерип турар.

В. УЛЬЯНОВ,

Смоленск область.

Телевидение

ЯНВАРЬ 19-ТА

МОСКВАДАН

10.00—Медээлер.
10.10—Эртенги гимнастика.
10.30—Мультфильмнер программазы: «Туманга бүргеткен чараа-чечен», «Элчигенчигештиң ааскежик дилеп чоралы», «Пети болгаш оон өөнүү Феликс».
11.30—«Ырак соңгу чүкке ужуралдар». Хой сериялыг уран-чечен телефильм. (Италия-Югославия). 4-кү, 5-ки сериялары.
12.30—«Кижи болгаш хоойлу».
13.00—15.00—Чапсар.
15.00—«Сээн күш-ажылың — сээн бедиңи». Кинопрограмма: «Оон сылдызы». «Чаартынган чер». «Дүрумден дашкаар».
15.50—«Бойдус-биле танылыгын тур бис». Өөнүү.
16.10—«Чечен чогаалдарны экранчытканы». «Кижилер холунга чорааным». Уран-чечен фильм.
17.45—«Эртем бөгүн». «Украинаның эртемденнери — улуг ажыл-агыйынга».

КЫЗЫЛДАН

18.15—«Келир үе бо хүнден эгелээр». Телефильм.
18.40—Телемедээлер.
18.55—«Сеткили оожургаваас Исаев». Документалдыг фильм.
19.15—«Улусчу контроль». Дамчыдылга.
19.35—Телемедээлер.
19.45—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.50—«Спортлото» тиражы.
20.05—Документалдыг телефильмнин премьеразы: «Мен ышкаш коре каанын». Финляндиянын амгы хүннеринин дугайында чугаа.
21.05—«Силерниң сапалынар чүл?» Дамчыдылганы О. Доброхотов чорудар.
22.00—«Ye». Информастыг программа.
22.30—Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады: «Крылья Советов» — ЦСКА. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң спорт ордузундан дамчыдылга.

АГААР

Бүгүн республикага булуттагылаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Агаарның температуразы даглыг черлерге 21—26, а оон артканнарынга—27—32 градус соор.

Кызылга хар чагбас. Агаарның температуразы 26—28 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ЯНВАРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Танывазы херээжен» (2 сериялыг) 9.50, 12.30, 15.10, 18.00, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тараачынның оглу» 9.30, 11.10, 12.50, 14.30, 16.10, «Улуг чарыш» (2 сериялыг) 17.50, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сос бээрге диледим» (2 сериялыг) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Үнелиг билектээш» 15.00, 18.40, «Орукташ» 16.50, 20.30 шактарда.

Чадаана хоорайга III класстың чолдачыларын өөредир курстарга сургуулдар чыырын Кызылдың автомобиль школазы чарлап тур. Өөренир хуусаазы 5 ай.

Өөредилге 1977 чылдың февраль 1-де эгелээр.

АДРЕС: Чадаана хоорай, Тиилелге кудумчузу 95-а, автошкола.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда киллизиниң 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-54, партийжи амыдырал киллизиниң 2-37-13, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетүүр киллизиниң 2-22-64, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация база совет тургузут киллистериниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, секретариаттың 2-23-35, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

ТИРАЖ 16332. ЧАГЫГ № 92.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-нин Министрлер Төвүлелиниң Пом үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы биле эргелелиниң типографизы (Кызыл, Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—00008.